Postimees

Üksiknumber 10 Rpn.

86. aastakäik

Nr. 139 Laupäeval, 13. juunil 1942 Tänast lehte 8 lk.

Eesti rahvas!

Täna on üks aasta möödas sellest eesti rahvale unustamatult õudsest päevast, mil algas ebainimlik ja vägivaldne eestlaste äraküüditamine. See õudne päev jääb alati rahvuslikuks leinapäevaks igale eestlasele, sest ei ole perekonda, kes pole kaotanud kedagi küüditatuna, mõrvatuna või langenuna. Eesti rahvustervikule oli see kaotuseks, mida meie ei saa unustada kunagi.

Eestlasele omase tõsidusega mälestame selle õudse päeva aastapäeva vaikse leinaga. Meie südamed viibivad täna armastusega kõigi meile kallite juures, kes õnnetute ja kurbadena viibivad meist kaugel. Ja meie töötame igaüks kõigi jõupingutustega täita oma kohust võitluses bolshevike vastu sõja võitmiseks ja meie koduste vabastamiseks julmadest kätest.

Meie kõigi kohuseks on kergendada küüditamise ja bolshevistliku terrori läbi tekkinud häda ja raskusi rahvusliku ohvri kaudu Eesti Rahva Ühisabile. Eesti Rahva Ühisabi üheks ülesandeks on otsida küüditatuid ja nad tagasi tuua.

Adolf Hitleri juhtimisel bolshevistlikust vägivallast vabastatud eesti rahvas võitleb kogu jõuga kaasa, et mitte kunagi enam Euroopas ei korduks niisugust õudset päeva, mille aastapäeva eesti rahvas täna üle elab!

Eestimaa, su mehemeel pole mitte surnud veel.

Dr. H. MÄE,
Eesti Omavalitsuse juht.

Ülikurval aastapäeval

„Postimehele" kirjutanud
prof. J. Uluots

Soe, päikesepaisteline hommik tärkava suve algusel. Niisugune oli laupäev 14. juuni 1941 looduses.

Saatuse tahtel just see päev muutus külmemaiks ja süngemaiks eesti rahva ajaloos.

Neljalt vaatepunktilt väärib sündmus hinnangut.

Inimlikkuse ja kõlbluse vaatepunktilt ollakse harjunud, et väetimatele lastele, haigetele, raukadele heidetakse armu ja raskematelegi süüdlastele püütakse nende saatust kergendada, nende piinasid pehmendada. Kõik andmed 14. juuni ja järgnevate päevade sündmuste kohta tõendavad, et sel puhul algelisemaid inimlikkuse nõudeid ei arvestatud, halastust ei tuntud. Sõnad ei oska väljendada valu, mida ohvrid pidid kannatama.

Õigluse, õiguse ja seaduslikkuse seisukohast loetakse endastmõistetavaks ja ollakse harjunud sellega, et kedagi ei karistata süütult ning süükaristus määratakse kohtuotsusega. Andmed 14. juuni ja järgnevate päevade sündmuste kohta näitavad, et mingit süüdistust haaratavaile ei esitatud, mingit kohtupidamist nende suhtes ei toimunud. Nad lihtsalt määrati inimlikult raskemale karistusele — äraviimisele, nagu poleks tegu inimestega, vaid muude olevustega. Vägivald ei saa esineda rohkemal määral korraga kui sel puhul. Arvamatud pidid olema kannatused, mida ohvrid tunnetasid.

Iga rahvas on omaette elav keha ehk organism, oma liikmetega ja elunditega. Rahva seisukohalt on olulise tähtsusega, et tema kehaosad elaksid, siis elab kogu rahvakeha. 14. juuni ja järgnevate päevade sündmused näitavad, et vangistati rahva liikmeid kogu eesti rahva ulatuses, igast seltskonnakihist ja elukutsest, esijoones võimalikult kõik juhtivamad isikud oma erialadel. Nõnda eesti rahva pea ja muud juhtivamad ning liikuvamad elundid püüti eraldada rahva kehast, et see jääks halvatuks ja elujõuetuks. Rünnak oli sihitud seega mitte sedavõrd üksinda üksikisikute, vaid surma hoobina kogu eesti rahva vastu. Kavatsuse kohaselt veel mõned samasugused hoobid ja siis oleks eesti rahvas isade maalt jäädavalt kadunud, teised astudes tema asemele. Sellest eesti rahva vaatepunktilt avastub sündmustiku kohutav tõsidus. Seda peame alati mäletama ja sellest õigeid järeldusi tegema.

Täiesti mõistetavaks saab sündmus Nõukogude maa valitsemise vaatepunktilt. Asjatundjate arvestuse järgi 1941. a. kevadel umbes 15 miljonit Nõuk. riigi inimest oli küüditamise korras muudetud orjadeks töödel põhjamaistes metsades ja muudes vajalikes ruumides. Seda maailmaajaloo suurimat orjade karja suure surevuse tõttu alaliselt täiendati ja kavatseti veelgi suurendada. Kui seega Eestis toimetati massilist küüditamist, siis see oli vaid Nõukogude valitsemise vastava haru laiendamine ja rakendamine ka Eesti maaalale ja elanikkonnale ühes sellega eesti rahva hävitamine, mis Peeter Suure ajal jäänud eksikombel tegemata. Nõnda seletub, kõik, mis eelpool näis üllatav. Orjade saamiseks oli inimesi tarvis ja eesti rahvas taheti hävitada, kohtumõistmist ja inimsust selleks ei vajatud.

Eesti rahvas on oma pika ajaloo kestel näinud palju tumedaid päevi. 14. juuni jääb nende seas üheks kõige tumedamaks.

Palume Kõige Vägevamat Jumalat, et ta oma targa äranägemise järgi kergendaks äraviidute saatust, ja laseks neil jälle näha oma isade maad ning hoiaks Eesti *maad* ja *rahvast* et iialgi ei korduks sündmustik, mille keskpunktiks oli 14. juuni ja selle järelpäevad 1941.

Üksikasjaline eeskiri küüditamise teostamiseks

Eeskirju küüditatute eest hoolitsemise osas ei täidetud

Mis oli lubatud varustusena kaasa võtta

Areteeritute äraküüditamiseks Eestist, Lätist ja Leedust töötati Nõukogude Liidu siseasjade rahvakomissariaadi — NKVD — ja riigikaitse rahvakomissariaadi — NKGB — poolt ühiselt välja eriline eeskiri. See dokument, mis enamlaste põgenemisel jäänud hävitamata, on järgmine:

„Juhis eshelonide ülematele Baltimail areteeritute konvoeerimiseks.

1. A- ja B-gruppide vangistatute eshelonide konvoeerimiseks nende sihtkohta määratakse NSVL NKVD konvoivägede peavalitsuse poolt iga esheloni kohta: a) eshelonide ülem (NKVD konvoivägede komandöride hulgast), b) 1 arst, 1 velsker (*NKVD korraldusel*) ja konvoi 29 isikust (konvoivägede koosseisust).

2. Areteeritud jagatakse kahte gruppi, A ja B. A-gruppi kuuluvad kõik perekonnapead, perekonnaliikmed, aga NKVD-NKGB erikorraldusel märkusega isikulises toimikus.

A-gruppi konvoeeritakse ühistel alustel vangidega, vastavalt NSVL konvoivägede teenistuseeskirjale, 65 isikust koosneva konvoiga. Vangistatute vastuvõttu kontsentratsioonipunktides toimetatakse akti põhjal, mis koostatakse 3 eksemplaris.

B-gruppi kuuluvad kõik perekonnaliikmed NKVD-NKGB määramisel märkusega isikulises toimikus.

B-grupp konvoeeritakse 30 isikust koosneva konvoi poolt. Vangistatute vastuvõtmine konvoi poolt algjaamades toimub NKVD-NKGB esindajatelt nimestiku järgi ilma isikuliste toimikuteta. Isikulised toimikud toimetatakse NKVD-NKGB esindajate poolt kontsentratsioonipunktidesse, kus kogu esheloni isikuline koosseis ühes isikuliste toimikutega antakse lõplikult üle konvoi ülemale. Akt koostatakse 3-es eksemplaris, üks saatmiseks NKVD-sse, teine äraandmiseks sihtkohta jõudmisel ja kolmas konvoivägede jaoks.

Märkus: Vagunite ja vangistatute valve kohtadel ja vastuvõtt teostatakse konvoi poolt NSVL konvoivägede teenistuseeskirja järgi.

3. Konvoi koos NKVD ja NKGB esindajatega konvoeerib vangistatuid vastavalt skeemile kontsentratsioonipunktidesse, kus moodustatakse ühine eshelon 50—55-vagunilises koosseisus.

4. Vangistatute saatmist sihtkohta toimetatakse eshelonides koosseisus, mis määratud suviseks inimesteveoks, selle hulgas konvoi jaoks üks sisustatud sanitaar-eraldusvagun ja üks pagasivagun.

Igasse vagunisse märkusega „B" paigutatakse 30 inimest täiskasvanuid ja lapsi koos nende varandusega.

Perekondade pead NKVD-NKGB määramisel paigutatakse vagunitesse „A" märgiga ja saadetakse teele eri esheloniga.

Grupp „B" asub teele iseseisva esheloniga.

Kergestipurunevate esemete jaoks antakse igale eshelonile 2 kaubavagunit.

5. Vangistatuil lubatakse võtta kaasa järgmine varandus ja väike majapidamisinventar: 1) riided, 2) pesu, 3) jalanõud, 4) vooditarbed, 5) lauanõud, ka lusikad, noad, kahvlid, tee- ja kööginõud, ämbrid, 6) toiduaineid, 7) väikesi majapidamis- ja tarbeesemeid, 8) raha (summa ei ole piiratud) ja väärtesemeid, nagu sõrmused, kellad, käevõrud, kõrvarõngad, paberossitoosid jne., 9) kohver või kast asjade pakkimiseks.

Loetletud esemete üldine kaal ei tohi ületada 100 kg perekonna kohta.

Märkus: Kergestipurunevad esemed, nende hulgas majapidamisinventar, paigutatakse erivagunitesse.

6. *Esheloni ülem võtab B-grupi vangistatuid vastu* NKVD kohalikelt organeilt nimestiku järgi, nende isiklikke dokumente aga kirjelduse järgi, ilma isikulise läbiotsimiseta ja asjade ülevaatuseta. Ta mahutab vangistatud vaguneisse perekondade kaupa.

A-grupp otsitakse NKGB poolt läbi pärast nende paigutamist vaguneisse.

Pärast vangistatute vastuvõtmist esheloni vastutab esheloni ülem täielikult esheloni *seisukorra ja kõigi vastuvõetute sihtkohta toimetamise eest.*

7. Esheloni ülem hoiatab vangistatuid selles, et põgenemiskatse puhul esheloni valvemeeskond võtab tarvitusele relvad.

Relvade tarvitamine naiste ja laste vastu on keelatud.

8. Vangistatute rasketel haigestumisjuhtumitel teekonnal annab esheloni ülem haiged NKVD kohalike organite kaudu ligematesse tervishoiupunktidesse ravimisele, mille kohta koostab vastava akti ja teatab NSVL NKVD peavalitsusse.

Epideemiliste haigestumisjuhtumite puhul esheloni ülem haagib vastava vaguni lahti ja jätab NKVD kohaliku organi järelevalve all karantiini, millest teatab NSVL NKVD peavalitsusele.

9. Vangistatute konvoeerimisega seoses olevate kulude (toitlustamis-, telegraafi- jne. kulud) katmiseks antakse esheloni ülemale rahaline avanss, selle hulgas 3 rubla 50 kop. päevas toiduraha iga vangistatu kohta.

10. Teekonnal raudteel saavad B-grupi vangistatud kord päevas maksuta sooja toitu ja 800 grammi leiba inimese kohta.

See toit ja leib antakse välja NSVL kaubanduse rahvakomissariaadi restoranide ja puhvetite trusti raudtee-einelaudadest.

Toidu saamiseks esheloni ülem teatab telegraafi teel 24 tundi enne rongi saabumist jaamaeinelaua direktorile ja NKGB kohalikule organile tellimisest järgmise vormi järgi: „Valmistage NKVD ümberasujate eshelon lit. nr. ... kuupäev ... kellaaeg ... lõunaid ... leiba ... kg — esheloni ülem ..."

Lõunad antakse väljaviimiseks vangistatute isiklikes nõudes. Lõunasöögi ja keeva vee toomiseks määrab esheloni ülem B-grupi igast vagunist vajalise arvu inimesi konvoi valve all.

Pärast lõunasöökide väljaandmist õiendab esheloni ülem arved vangistatuile välja antud toidu eest.

11. Vangistatute allesoleku kontrolli vagunites teostatakse mitte harvemalt kui üks kord päevas.

A-grupp peetakse üleval vangidega ühisel alusel.

12. Esheloni liikumise, asukoha ja seisukorra kohta esitab esheloni ülem iga päev telegraafi teel aruande NSVL NKVD peavalitsusele ja NKVD konvoivägede valitsusele vormi järgi: „Moskva, NSVL NKVD peavalitsusele ja NKVD konvoivägede valitsusele. Eshelon nr. ... läbistas ... jaama ... kuupäeval ... kellaajal ... allkiri."

Kõigist teel aset leidnud tähtsatest juhtumitest (põgenemised, haigestumised, toidu mittesaamised jne.) teatab esheloni ülem viibimata NSVL NKVD peavalitsusse ja NKVD kohalikule organile.

13. Eshelonide ülemad pöörduvad teekonnal kaasabi saamiseks NKVD transportorganite ja raudteemiilitsa poole.

14. Sihtjaama jõudes annab esheloni ülem inimesed vagunites akti järgi koos nimestikuga ja isikuliste dokumentidega üle NKVD kohaliku osakonna või valitsuse esindajale. Akt koostatakse 3-es eksemplaris vastuvõtja, üleandja ja esheloniga kaasa sõitnud arsti allkirjadega.

Uks eksemplar aktist saadetakse NSVL NKVD *tööasutuste osakonnale*, teine eksemplar antakse NKVD kohaliku organi esindajale ja kolmas jääb esheloni ülemale aruande esitamiseks."

Käesolev dokument tõendab, et inimeste massiline küüditamine sunnitööle on Nõukogude Liidus alaline nähtus. Selleks on siseasjade rahvakomissariaadi — NKVD — juures tsheka-peavalitsuse kõrval loodud transpordivalitsus, konvoivägede valitsus ja tööasutuste osakond kui nende õnnetute pärisorjade tööjõu ekspluateerija.

Kuigi Nõukogude Liidus iga elanik teab, mis tähendab küüditamine, harrastavad riiklikud asutused siiski ülbet silmakirjalisust. Käesolevas „juhises" tarvitatakse küüditatavate kohta kõigis kohtades väljendust „vangistatu" peale ühe juhtumi — kui tegemist on inimestega väljaspoolt NKVD-d. Nii peab esheloni ülem küüditatavatele raudteejaamas toitu tellides neid nimetama „ümberasujaiks".

Mis puutub juhistes küüditatavate toidu ja tervishoiu eest hoolitsemise eeskirjadesse, siis näitasid kogemused Eestis, et NKVD-mehed ei mõelnudki neid täita.

Kuidas ja kuhu küüditati

Üksikasjalikke juhtnööre küüditamiste kohta Eestist. Esimesele küüditamisele oli määratud 11.102 isikut

Küüditatute olukord Venemaal

Möödunud aasta 14. juuni varahommikul algas enamlaste poolt plaanitsetud eesti rahva hävitamise otsustav järk.

Tuhandeid eesti mehi ja naisi oli juba varemgi tsheka ohvritena tassitud vanglaisse, kuid nii ulatuslikku rahva füüsilist hävitamist ei osatud ette aimata. Küll levis juba aegsasti kuuldusi väljasaatmise kohta, oli ka kogemusi Ida-Karjala ja Ingerimaa suhtes, kuid teateid massilistest küüditamistest peeti liialdatuiks.

Ööl vastu 14. juunit 1941. a. ilmusid tuhandeisse korteritesse NKVD püssimehed ja toorelt käsutasid mehed, naised ja väetid lapsedki voodist välja. Veoautod kihutasid ahastava inimlastiga raudteejaamadesse, kuhu trellitatud loomavagunid olid valmis toodud. Perekonnad lahutati, naine-lapsed eraldati mehest ja isast. Inimesed tuubiti vaguneisse.

Raudteejaamadesse saabus tshekistide valve all perekondi pakkidega, mis sisaldasid hädavajalisi esemeid. Oli aga ka neid õnnetuid, keda veeti vaguneisse tühjade kätega. Need olid haaratud tänavalt või ära viidud igapäevase töö juurest, lubamata neil kodunt läbi minna.

Vagunid laaditi tihedasti täis. Õhupuudus, kuumus ja janu valmistasid inimestele kirjeldamatuid füüsilisi piinu, millele lisandus mure ja ahastus edaspidise saatuse pärast.

14.—17. juunini veeresid suured eshelonid eestlasi üle piiri vastu ebainimlikele kannatustele Põhja-Venemaa ja Siberi viletsuses.

See põhjalikult ettevalmistatud küüditamine ei oleks jäänud viimaseks. Enamlaste kaugemaks eesmärgiks oli eestlaste täielik hävitamine, mis teostamata jäi ainult tänu Saksa vägede võidukale edasitungile, mis enamliku terrori alt vabastas ka meie maa.

KÜÜDITAMISE JUHTNÖÖRID

Baltimaade rahvaste ümberasustamiseks nende hävitamise sihiga oli juba aegsasti välja töötatud peensusteni küündivad juhtnöörid ja kavad. Leitud dokumentidest selgub, milliste üksikasjadeni olid ette nähtud kõik küüditamiseks vajalised sammud. Kättesaadav materjal annab ühtlasi ka selge pildi Nõukogude Liidus ainsa kõrgel tasemel seisva alal — rahulike elanike väljasaatmise ja konvoeerimise — kohta.

NKVD — siseasjade rahvakomissariaadi — juures oli loodud eriline konvoivägede peavalitsus, kelle arvukad sulased, tshekistid, olid juba aastate kestel Venemaa enda elanike kallal praktiseerides saavutanud suure vilumuse.

NKVD poolt Baltimaadesse saadetud „juhtnöörid Eesti, Läti ja Leedu nõukogudevastaste elementide äraviimise toimingu teostamise korra kohta" märgivad programmiliselt: „Nõukogudevastaste elementide väljasaatmine Balti vabariikidest on suure tähtsusega poliitiline ülesanne. Selle edukas läbiviimine oleneb sellest, kui suure hoolega oskavad maakondlikud „kolmikud" ja operatiivstaabid küüditamise teostamise kava välja töötada . . ."

Tekstis antakse üksikasjalisi juhendeid operatiivgruppide instrueerimiseks, mida peavad toimetama maakondlikud „troikad"-kolmikud. Manitsetakse koostama õigeaegselt nimestikke, koraldama transportvahendeid jne. Kõigi eeltööde suhtes kästakse pidada piinlikku saladust, muidugi põhjusel, et julm töö võiks ootamatult alata üle maa.

Kättesaadud dokumentidest selgub, et maakondlikud kolmikud ongi oma juudasetööd tegema asunud aegsasti. Näiteks Pärnu maakonna „troika" istungi puhul 7. juunil 1941. a. koostatud väljasaadetavate nimestik kannab pealkirja:

„Protokoll nõukogudevastase elemendi Pärnu maakonnast väljasaatmise maakonnakolmiku koosoleku kohta." Sellele protokollile on alla kirjutanud järgmised isikud:

„Riikliku Julgeoleku Rahvakomissariaadi maakonna osakonna ülem: Kikkas, esimees. Liikmed: SARK maakonna osakonna ülem: Tamm,

RJRK *maakonna ülema asetäitja:* Gnezdin."

Järgnevas nimestikus on toodud Pärnumaalt väljasaatmisele määratud isikute nimed, sünniajad ja elukohad. Kõigile perekonnapeadele on vastavas lahtris juurde märgitud „areteeritud", perekonnaliikmeile aga „välja saadetud". Niisugused protokollid valmistati mitmes eksemplaris ja jagati välja „operatiivstaapidele" ja „operatiivgruppidele" inimeste kokkuvedamiseks.

13. juunil kell 2.30 anti Nõuk. Liidust siseasjade rahvakomissariaadist salajane telegramm Eestist, Lätist ja Leedust küüditatavate suunamise kohta. Telegramm, mis adresseeritud „seltsimees Serovile ja seltsimees „Avakumovile", on järgmine:

SAATA EESTI NSV-ST:

Kotelnitshi jaama	Gorki raudteel	1600	inimest
Shahhunja jaama	„ „	300	„
Kirovi jaama	„ „	500	„
Slobodskoje jaama	„ „	400	„
Fileiki jaama	„ „	300	„
Vekanskaja j.	„ „	300	„
Murashi jaama	„ „	100	„
Oritshi jaama	„ „	100	„
Jurja jaama	„ „	100	„
Koparino jaama	„ „	100	„
Pinjuri jaama	„ „	100	„
Lusa jaama	„ „	100	„
Novo-Sibirski j.	Tomski raudteel	700	„
Tshanõ jaama	„ „	1000	„
Karagati jaama	„ „	1000	„
Promõshlennaja j.	„ „	1000	„
Starobelski jaama	Moskva-Donbassi raudteel, perekonnapäid — üksikuid	1930	„

(Järg 2. leheküljel)

Tuhandete eestlaste okastee

Möödunud aastal ühel jahe-kõledal juuniööl äratas tartlaste tähelepanu erakordselt rohke autode liiklemine linnas. Ei teatud aimata, millest oli tingitud see „stahhaanovlik" kihutamine öötundidel. Kuid hommikul levis kulutulena kõikjal teade: öösi on kogu linnas teostatud haarang ja massiliselt vangistatud inimesi, et neid saata kiires korras Venemaale asumisele. Peagi sai teatavaks, et haarang oli olnud ülemaaline ja tuhandeid mehi, naisi ning lapsi oli mõnede minutite kestel sunnitud lahkuma oma kodudest ning otsekui loomi veetud raudteejaamades seisvaisse trellitatud loomavaguneisse. Haarangute edukaks teostamiseks olid käsutatud kokku kõik tööstuste ja ettevõtete autod (eraisikuilt olid sõidukid natsionaliseeritud) 13. juuni õhtuks ja GPU meestele abiks oli rakendatud kompartei liikmeid ning komnoori.

Selline oli esialgne teade, mis hommikul seletamatul kiirul oli levinud suust suhu ja kus iga vähegi rahvuslikult mõtleja eestlane küsis endalt hirmunult: kas ei ole ka mina järjekorras? Järgnev päev ja järgmised ööd kujunesidki veel lisahankimiseks esialgsetele ohvritele.

Kuidas küüditamisaktsioon oma üksikasjades kujunes, selle käsitlemine pole käesolevate ridade ülesanne, sellest on jutustatud selle lehe veergudel teisal, kuid siin vaatleme seda üritust tema põhialustes ning eesmärkides.

Kui vanad roomlased oma hiigelimpeeriumi valitsemisel seadsid üles juhtlause: divide et impera (jaga ja valitse), mis tähendas, et igale provintsile anti erinev halduslik kord, siis enamlaste juhtlauseks on kogu nende võimuaja olnud: hävita ja valitse. See tähendab: kõrvalda rahva teadlikum ja elujõulisem osa ja siis võid kindel olla, et selline rahvas ei saa end enam kuidagi püsti ajada, olgu enamlik rezhiim talle kui vastik tahes ja ajaloos võimalused sellest vabanemiseks kui avarad. Kõiki neid kümneid tuhandeid aga korraga hävitada — tähendab ilma kohtuta maha lasta, see tekitaks rahvas liig suurt ärevust, paremaid tulemusi ei annaks ka protsesside lavastamine. Aga „ümber asustada" laiali Siberi taigadesse, tundratesse ja steppidesse, seal neid tööle rakendada nii, et nad aja kestel rasketes elutingimustes kokku varisevad, see on juba midagi muud. Keegi ei saa öelda, et oleks jälle tuhandeid tapetud. Ei, neile anti ainult teised eluasemed, kus nad sotsialistlikule ühiskonnale on kasulikumad kui oma endistes kohtades, ja laiali paisatuna ei saa nende „kontrrevolutsioonilised" mõtted kujuneda ohtlikuks realiteediks nn. sotsialistlikule korrale, sest ütleb ju vene vanasõnagi, üksik väljal ei ole sõjamees (odin na pole ne voin).

Seda valitsemistarkust oli „maailma kõige vabama konstitutsiooniga riik" — Nõukogude Liit juba aastate kestel terve rea oma piiridesse kuulunud väikerahvaste juures eduga rakendanud. Meenutagem ainult meie hõimlaste karjalaste ja ingerlaste massilist „ümberasustamist", meenutagem Volga sakslaste, grusiinlaste ja teiste rohkem arenenud *väikerahvaste* saatust. Loomulik, et see meetod pidi tulema rakendamisele ka äsja oma võimu alla haaratud Balti riikides. Selleks olid enamlased juba kohe peale oma võimuletulekut siin GPU-d sisse seades asunud eeltöödele, mida taheti teostada suure põhjalikkusega ja mis olid ka küllalt aegaviitvad, sest tuli ju läbi sõeluda kogu elanikkond, millest — kui äsja kodanlikust rezhiimist tulnud — leidus väga palju ohtlikku elementi.

1940. aastal, kohe peale enamlaste võimuletulekut Balti riikides, algas GPU töö Venemaalt Baltimaale põgenenud pagulaste areteerimisega. Järgne-

(Järg 2. leheküljel)

TUHANDETE EESTLASTE OKASTEE

(Algus 1. leheküljel)

sid iseseisvusajal poliitilisel ja sõjaväelisel alal juhtivalt tegevad olnud isikud. Mida päevi edasi, seda enam süvenes ning laienes GPU tegevus.

Kui 1941. aasta kevadel suure kära ja müraga hakati välja andma nn. Nõukogude kodaniku passe, siis räägiti ju otse avalikult, et tuleb hoolitseda, et ükski sotsialistliku korra vaenlane ei saaks sellist austavat dokumenti ja et uute passide väljaandmisega olevat võimalik puhastada eriti linnu sotsialistlikule korrale ohtlikust elemendist. Et see oli suurema puhastusaktsiooni propagandalikult maskeeritud algus, seda oskasid vahest vähesed aimata. Millal küüditamine laiemas ulatuses ja suurema põhjalikkusega oleks toimunud, on raske öelda, kuid mõned asjaolud vihjavad sellele, et hilissuve- või sügiskuudel, igatahes enne, kui bolshevikud oleksid alustanud oma rünnakut Saksamaa vastu.

Kuid ajaloo sündmused võtsid teise pöörde. Taibanud Moskva võimumeeste kavatsusi, jõudis Suur-Saksamaa nendest ette. Niipea, kui Moskva võimumeestele oli selge, et nende salakavalad plaanid Suur-Saksamaa ründamiseks on paljastatud ja pealetungi initsiatiiv nende käest ära libisenud, asuti üleöö Baltimailt kõrvaldama neile ohtlikku elementi. Huvitav on siinkohal märkida, et küüditamised algasid kõigis kolmes Baltimaas — Eestis, Lätis ja Leedus — korraga, s. o. ööl vastu 14. juunit. Nagu seda näitab ühtne aeg ja mõned kättesaadud dokumendid, on korraldus küüditamise algamiseks tulnud Moskvast. Kohapealsed eeltööd, mis olid veel poolikud, viidi ülepeakaela lõpule. Tänu sellele pääsesid küüditamisest paljudki, kes muidu oleksid olnud kindlad Siberi taigade tulevased elanikud.

Millise ulatuse oleks võtnud küüditamine, kui enamlastel oleks olnud aega seda plaanikohaselt teostada, seda ei ole raske arvata, silmas pidades analoogilisi juhte Nõukogude Liidu teiste väikerahvaste juures, kes pealegi oma kultuuriliselt arenemiselt on Balti rahvaist tublisti taga. Kui sellele lisaks arvestada Balti rahvaste geograafilist asendit Venemaa suhtes, siis on pikema seletuseta selge, et siin oleks GPU teinud väga põhjaliku töö. See ei olnud juhuslik vihje, kui kompartei keskkomitee häälekandja „Pravda" tõi kevadel kirjutise, milles üks vene ajaloolane, kõneldes Peeter I poliitikast, ütles selgel sõnal: „Peeter I tegi sellega suure vea, et ta Balti pärisrahvad jättis nende asukohtadesse." See viga pidi nüüd parandatama.

Tehniliselt oleks palju hõlpsam olnud Moskva võimumeestel seda nüüd teostada kui omal ajal Peeter I,l, olgugi et tol ajal oli Baltimail märksa vähem inimesi kui praegu. Kui tol korral oli transpordi vahendiks ainult hobuküüt, siis nüüd olid kasutada raudtee ja autod, nende vahenditega oleks ettevõtte teostamine olnud sada korda hõlpsam. Mõne kuuga oleks meie rahva suur enamus olnud transporditud Siberi metsadesse või kaevandustesse ja asemele oleksid valgunud venelased — „riigitruu element". Kuid saatus, samavõrd kui ta eesti rahvale on olnud karm, on mõnikord näidanud ka oma heldust. Meie pääsesime hävingust üle noatera, ni öelda viimasel minutil, kuigi raskete ohvritega. Sügavas kurbuses ja kahetsustundega mõtleme nendele oma rahvuskaaslastele, keda aasta eest punased „paradiisiloojad" vägivaldselt viisid nende kodudest. Need on rõhuv. enamuses kahtlemata teadlikud eestlased, kes ka raskeimateski olukordades meelekindlust ei kaota enda teades: aeg annab arutust!

Arno Raag.

Mälestusaktus „Estonias", leinajumalateenistused kirikuis

Pühapäeval, 14. juunil, algusega kell 10, „Estonia" kontsertsaalis korraldatavast aktusest bolshevike poolt mõrvatute ja küüditatute meeldetuletamiseks võtavad osa kindralkomissar K. S. **Lietzmann**, Eesti Omavalitsuse juht dr. **Mäe** ja Omavalitsuse direktorid.

Aktusel kõneleb Eesti Omavalitsuse juht. Aktuse kavas on ette nähtud ka deklamatsioon ja muusikaline osa, mida täidavad Ringhäälingu orkester ja Tallinna Meestelaulu Selts.

Aktuse käik antakse edasi ringhäälingu kaudu.

14. juunil peetakse kirikuis vastavasisulisi jumalateenistusi ning pärast jumalateenistuste lõppu helistatakse kõigis kirikuis pool tundi leinakelli.

Viljandlased varustuvad küttematerjaliga

Küttematerjali hankimine eelseisvaks talveks on viljandlaste keskel läinud suve saabudes eriti hoogu. Viljandist metsatöödele siirdujate arv on praegu suur. Eelistatakse linnalähedasemaid metsi, kuid paljud on siirdunud ka kaugemale metsadesse. Peale küttepuude ülestöötamise on asutud ka kändude juurimisele ja hagude tegemisele, samuti turbalõikamisele. Valmistöötatud küttematerjal püütakse võimalikult kohe koju toimetada, olenevalt hobuveokite kasutamise võimalusest.

KUIDAS JA KUHU KÜÜDITATI

(Algus 1. leheküljel)

Babõnino jaama Moskva-Kiievi raudteel, perekonnapäid — üksikuid 1000 „
Stolikamski jaama Permi raudteel kriminaalsüüdlasi 472 „

Raudtee sõidudokumentide koostamist korraldage kooskõlas näidatud sihtjaamadega.

Kohustage eshelonide ülemaid esitama kord päevas aruanne läbisõidetud teekonna kohta NSVL SARKI-i vedude osakonnale.

Tshernõshev.

Nr. 30 (5698) 016
13. VI — 1941. a.

Üle andis — Kotljarov
Vastu võttis — Vorobjev
13. VI — kell 2.30".

Teine dokument, „Instruktsioonid eshelonide juhatajaile vangide saatmisel Baltimaadest" sisaldab samuti väga põhjalikke juhendeid ning korraldusi väljasaatmise suhtes. Esitame iseloomustavamaid väljavõtteid:

Vangid jaotatakse kahte gruppi — A ja B.

A-gruppi kuuluvad kõik perekondade pead, perekonnaliikmed aga juhul, kui neil on vastav märkus isiklikus aktis.

B-gruppi kuuluvad perekonnaliikmed. Grupp B-d saadab 30-liikmeline konvoi. Selle vastuvõtmine sünnib algjaamades nimekirja alusel.

Kontsentratsioonipunktides antakse kogu esheloni nimestik lõplikult üle konvoi juhatajale. Sellekohane akt ja nimestik koostatakse kolmes eksemplaris: üks NKVD jaoks, üks üleandmiseks lõppjaamas ja üks konvoivägede jaoks.

Konvoi, NKVD ja NKGB esindajad saadavad vange algjaamadest kontsentratsioonipunktidesse vastavalt skeemile, kus moodustatakse üldine eshelon 50—55-vagunilises koosseisus.

Iga B-grupi vagunisse paigutatakse 30 inimest, täiskasvanuid ja lapsi. Perekonnapead paigutatakse A-vaguneisse ja nad saadetakse teele teise esheloniga.

Pärast A-grupi vaguneisse paigutamist korraldab NKGB vaguneis läbiotsimise.

Esheloni juhataja teeb vangidele teatavaks, et põgenemiskatsel vagunite kaitsemeeskond võtab kasutamisele relvad. Vähemalt üks kord päevas teostatakse inimeste kontrolli.

Grupp A saadetakse teele vangidega ühistel alustel..."

Juhtnööridest ilmneb, et A-gruppi kuulusid areteeritud, s. o. perekonnapead, kuna perekonnaliikmed paigutati B-gruppi, nimetades neid väljasaadetuiks. Kavatsetud perekondade lõhkumine teostati tegelikult täies ulatuses, kuna jaamades paigutati mehed eri rongidele ja saadeti naistest hoopis erinevaisse suundadesse. See saatuslik meetod pidi kaasa aitama väljasaadetute vastupanuvõime ja tõrksuse kiiremaks likvideerimiseks, kuna naised ja lapsed muutuksid peatselt venelastega sarnaseiks kuulekaiks ning nürimeelseiks orjadeks.

Instruktsioonides on lubatud küüditatuil kaasa võtta riideid ja majakraami kogukaaluga kuni 100 kilo perekonna kohta.

Teame aga väga hästi, kuidas olukord oli tegelikult. Kõik olenes kohapealsest „operatiivgrupist", mille moodustasid tshekistid, miilitsionäärid ja komnoored. Kaasa võtta saadi asju ainult nende „armulikkuse" piirides, mis olid väga erinevad. On teada arvukalt juhtumeid, kus lubati kaasa võtta väga vähe asju või ei lubatud üldse mitte midagi.

Instruktsioonid kõnelevad pikalt ka väljasaadetavate toitlustamisest ja sanitaarabist teel. Hulk punkte on pühendatud keerulisele toidurahade ja muude kulude arvestamisele NKVD ja teiste organite vahel. Tegelikult ei saadud vaguneisse isegi küllaldaselt joogivett, kõnelemata korrapärasest toitlustamisest.

Üks Eesti piirides vagunist mahavisatud kiri jutustab:

„Söögiaineid pole naised oma vaguneis üldse saanud. Meie saime ka ainult soolasilke, leiba ja vett. Veest on puudus! Üks nuga on 53 mehe peale ja seegi salaja!.."

Nagu kõik kommunistide käsud ja korraldused, nii sisaldavad ka küüditamise instruktsioonid palju üksikasjalist sõnakõlksutamist, mida tegelikkuses keegi ei täitnud ega mõelnudki täita. Väljasaadetute suhtes ettenähtud hooldamiskorraldused jäid paberile kommunistliku variserlikkuse loendamatute näidete ritta.

Esimesele küüditamisele oli määratud 11.102 isikut.

Kättesaadud materjalide järgi oli 14.—17. juunini väljasaatmisele „planeeritud" Eestist 11.102 isikut. Selle plaani täitmine sajaprotsendiliselt kommunistidel ei õnnestunud. Paljusid nimekirjas olijaid päästis see, et nad küüditamise silmapilgul ei olnud juhuslikult kodus või olid areteerimise kartusel juba varem põgenenud.

Seniste kokkuvõtete järgi on Eestist ära küüditatud 9632 isikut.

Eshelonide sihtkohad.

Küüditatute eshelonid saadeti Venemaale Narva ja Irboska kaudu. Raudteedokumentide järgi on Narva kaudu saadetud 148 vagunit. Eshelonide *sihtjaamadeks olid:*

Novo-Sibirsk	28	vagunit
Kotelnitš (Kirovi obl.)	66	„
Kirov	54	„

Irboskast sõitis läbi 342 vagunit, mis olid määratud järgmistesse sihtjaamadesse:

Promõšlennaja	56	vagunit
Tšanõ	76	„
Karagat	50	„
Novo-Sibirsk	23	„
Starobelsk	80	„
Babõnino	57	„

Kogusummas on küüditatute eshelonides olnud 490 vagunit, milline arv sisaldab ka väljasaadetavate pagasi- ja konvoivägede vaguneid.

Kohalejõudmisel on kodumaale kirjutanud ainult naised. Meestelt ei ole kirju saabunud. Arvatavasti ei olnud meestel kirjade saatmine lubatud, sest nad kuulusid A-gruppi ja neid koheldi kui vange.

Paar juhtumit on siiski teada Kirovi oblastist, et abielupaarid on jäänud lahutamata. Millest niisugused erandid tingitud, ei ole teada.

Saabunud kirjadest selgub, et Kirovi oblastisse on jõudnud Tallinnast, Harjumaalt, Läänemaalt ja Saaremaalt küüditatud naised lastega.

Lõuna-Eesti naistelt on teateid Novo-Sibirskist. Sinna on saadetud ka Virumaalt ja Järvamaalt küüditatud naised.

Tallinna mehed on seniste andmete järgi otsustades saadetud Babõnino jaama.

Starobelski jaama on suunatud Tartu ja Lõuna-Eesti mehed. Raudteeametnike teadete järgi on Karagati jaama suunatud eshelonis olnud mehed, seega on mehi saadetud ka Siberisse.

Küüditatute olukord Venemaal.

Suvel saabunud kirjad kõnelevad küüditatute olukorrast kõige ilmekamat keelt. Kurdetakse äärmiselt viletsate elutingimuste üle. Karjuv vaesus, mustus ja madal elutase oli „punase paradiisi" esimene tervitus küüditatud eestlastele.

Kohalesaabunud küüditatud saadeti jaotuspunktidest gruppidena laiali neile määratud asukohtadesse, kus nad kohe rakendati töödele.

Kirjade andmetel töötas küüditatuid peamiselt kolhoosides, turbarabades ja metsatöödel. Ka kivimurrus kärutajaina, linna-puuhoovides, aiandusettevõtetes, käsitööartellides ja üksikuil juhtudel ka kantseleitöödel leidus väljasaadetuid. Rõhuv enamus oli sunnitud oma viletsat elatist teenima raske kehalise tööga usutamatult madala töötasu juures.

Põhjalikumad kirjalikud teated on pärit peamiselt Kirovi oblastisse asumisele määratud inimestelt, kuna Novo-Sibirskist saabunud üksikud kirjad märgivad ainult kohalejõudmist. Mõned sealsetest väljasaadetutest mainisid, et nad juba mõnda päeva töötavad kolhoosis, kuid hilisemad andmed olukorra kujunemisest puuduvad.

Babõnino ja Starobelski suunas lähetatud eshelonidest pole saabunud teateid, mis omakorda kinnitab, et sinna on saadetud ainuüksi mehed, kellel kirjade saatmine keelatud.

Väljasaadetute kirjad on enamikus kirjutatud ettevaatlikult. Elust-olust antakse ainult kaudselt mõista, kartes tsensuuri. Kuid siiski kirjutab mõnigi „paradiisist" niisuguse avameelsusega, et paneb imestama, kuidas niisugune kiri tsensuurist läbi pääses.

Enamasti näivad küüditatud naistel kodunt kaasa võetud riided ja majapidamistarbed alles olevat. Üksikuil on läinud teel pakke kaduma, mis tõenäoliselt varastati konvoeerijate poolt.

Kuna kodunt ära viies ei lausutud sõnagi, et mehed perekonnast lahutatakse, siis pakiti tavaliselt kaasavõetud asjad ühiselt. Nii pole paljudel juhtumitel pakkide naiste kätte jäädes meestele jäänud midagi peale seljariiete.

Kuidas meestel kujunes olukord kaasavõetud pakkide suhtes, pole teada, kuid üks piiril vagunist välja heidetud kiri laseb oletada paljaksriisumist. Kiri kõlab järgmiselt:

„Oleme karantiinist läbi. Saime „uue" varustuse ja hakkame üle piiri sõitma."

Venemaal valitsevast olukorrast laseme kõnelda küüditatuil endil, tuues väljavõtteid kirjadest.

Tallinnast küüditatud 17-aastane poiss kirjutab:

„Pärast poolteisenädalalist reisi läbi Venemaa jõudsime lõpuks kohale... Sellesse linna paigutati 150-pealine eestlastegrupp, kes koosnevad peamiselt tallinlastest. Ülejäänud esheloni osa paigutati gruppide viisi elama väikestesse linnadesse. Oleme juba elanud selles poriaugus üle poole nädala ja oleme sellest olemisest kõik tüdinud. Esmaspäeval lähen arvatavasti metsatöödele ühes teiste poistega. Muide, meie eshelon koosneb peagu ainult naistest. Mehi on 25 ümber, neist 20 kooliõpilased. Perekonnad on kõik perekonnapeadest lahutatud.

Ema mul veel tööle ei lähe, sest tööd lubati esialgul neile naistele, kellel kedagi ei ole, kes teda üleval peaks. Mina pean oma ema toitma.

Mis puutub toiduküsimusse, siis nälga just ei jää, kui sul natuke raha on, kuid menüü on väga üksluine. Hinnad on meie oludega võrreldes väga kõrged: liha 15 rbl. kg, või 35 rbl. kg (leidub harva), piima liiter 2 rbl., leiva kilo 85 kop. (saab kilo päevas, kui viitsid pool päeva sabas seista). Ainus asi, millest ei tunta puudust ja mida võib alati saada, on alkohol.

Korteri saime endale võrdlemisi soliidse, võrreldes teistega: 12 ruutmeetrit kolme peale. Mõned pidid asuma elama tubadesse, kus keegi pole elanud viimase kümne aasta jooksul...

Pikapeale hakkab juba harjuma selle mõttega, et niipea kodumaad enam ei näe, kuid igaühele tundub siinviibimine nagu mingi suvise ajaveetmisena, et sügisel jälle tagasi tulla. Võib-olla petab meid see lootus, kuid igaühel vähemalt on see tunne.

Tee peal kuulsime, et sõda on juba lahti. Siia kolkasse see veel erilist mõju pole avaldanud."

Küüditatud vanem naisisik kirjutab 12. juulil 1941. a. turbarabast:

„... Me saime täna palka. Olime 7 päeva tööl ja mina sain 11 rubla 95 kopikat.

Töö kestab hommikul kella 7 kuni kella 7-ni õhtul. Meie menüü on hommikul vesi ja leib, lõunaks leib ja vesi ning õhtuks jälle vesi ja leib. Jahu puud pidavat maksma 85 rubla, muidugi vist nisujahu, aga meie ei ole seda näinud. Rahva jutu järgi olevat seda Moskvas siiski... Elame praegu barakis, mis on 80 m pikk, 14 m lai ja 1½ m kõrge — muidugi alusmüürist katuseharjani. Öösel paitab meie palgeid „armas punaarmee". Päeval ei ole nad nii julged, ainult jooksevad põrandal, seinal ja lael. Öösel aga lasevad kaela pops ja pops. Suhkrut ei tunta, ei tangu, ei hernest ega midagi muud peale kartuli, mille puud maksab 14 rubla..."

Aiandussovhoosis töötavalt naisharitlaselt on pärit järgmised read:

„Meil on nüüd 10-tunnised, puhkepäevadeta tööpäevad, ja kui minek ja tulek juurde arvestada, siis ei näe vaba tundi üldse. Aga kui tuleb mõni vihmane päev, siis on rohkem aega. Poogin õunapuid aiandussovhoosis — ikka oma 600 päevas — ja mu vaesed jäsemed ning selg protestivad kõige ägedamalt. See töö on kestnud juba 10 päeva ja annab vaeva augusti lõpuni.

Elame kõige primitiivsemat elu, magame põrandal, sööme plekktopsidest. Jahukaste ja kartul on luksus. Leiba saame ½ kg päevas, aga kes tööl ei käi, ei saa sedagi..."

Ilmekalt kirjeldab väljasaadetute viletsusi keegi tallinlanna:

„Elan nüüd üksinda suurel maal, mehest ei tea seniajani midagi. Siinolevaist eestlasist suri üks südamerabandusse esimestel päevadel, sest on komme meid ikka enne magamaminekut ümber paigutada. Inimene kohkus sellest ja suri. Tütar, poeg ja minia jäid lähemaist omakseist leinama, muidugi oli meie lein sama, mis neil.

Kurb päev, vihma sadas. Varesed kraaksusid, sest laululinde ei ole kuulnud pärast seda, kui ööbisime Raasikul. Ainult kurbus ja valu on siinpool.

Meil on kõigest kaks abielupaari, teised on kõik meestest lahutatud. Minu riided, mis kaasa võtsin, on mehe käes, minu juures on jälle mehe pesu. Kogu aeg lubati, et saame meestega kokku, kuid lubamine jäi ainult lubamiseks. Täna on meil puhkepäev ja turupäev.

Meie inimesed müüvad oma asju, sest raha lõppes mõnel otsa.

Käin praegu teist nädalat põllul tööl. On hirmus raske, päike kõrvetab ja tervis on läbielamustest väga vilets, aga tööd peavad kõik tegema, sest öeldakse, kes tööd ei tee, see ei saa leiba. Tööd teeme küll, aga leiba ei anta ikkagi. Raha saame siis, kui vili valmib, sest raha ei jätku maksmiseks.

Meist üks osa inimesi pandi kirikut lammutama. Neil peagu kõigil on mõni väike õnnetus juhtunud, kellele kivi pähe, kellele jalale kukkunud. Mõnedel on rasked paised kätel. Nagu mingi needus lasub nende tööl, aga nad peavad lammutama, kui tahavad süüa saada..."

Nüüd järgneb osa kirja mõistukõnes:

„Minul jäi kodus väike võlg maksta. Lubasin raha saata, aga praegusel korral teenin 5 rubla päevas, aga sellest ei jätku. Kui näete, siis ütelge õele — 1 või 60 rbl., 10 muna 6 rbl., piim 2 rbl., liha 18 rbl., — et ta maksaks ära..."

Nii kõnelevad kirjad. Masendav on olukord, mida kirjeldab haritlase sulg või vaevaliselt kriipseldab paberile lihtsa *tööinimese* harjumatu käsi.

Jääb ainult lootus, et eestlaste loomupärane visadus suudab siiski raskustele vastu pidada, kuni saabub pääsemine.

V.

Pimendamisaeg
13. juunil 1942 on kl. 21.35—3.00

Verdunklungszeit
13. Juni 1942. v. 21.35 bis 3.00

Tartumaa kaotused punase terrori päevadel

Küüditamiste, mobiliseerimise, areteerimiste ja tapmiste ohvrite kogusumma tõuseb 2775-le

Tänasel päeval kerkivad ahistava painajalikkusega meie vaimusilma ette õudsusküllased ja traagilised juunipäevad, millal südaööl kisti tuhandeid tublimaid ja isamaalisemaid eesti perekondi, hoolimata isegi väikelastest *ja raukadest, oma kodudest välja,* laaditi loomadena vagunitesse ja küüditati kõikide võimalikkude viletsuste ja vintsutuste saatel suurele „kodumaale" — punasesse „paradiisi".

Ühenduses meie suure leinapäevaga vestlesime ZEV-i Keskuse Tartu büroo assistendi pr. E. **Borkmanni** ja büroo ühe asutaja ning Tartumaa koolide insp. P. **Raskaga** Tartu linnas ja maakonnas toimunud küüditamiste kohta, et teada saada, kuhu oletatavasti siit küüditatud on saadetud, kui palju ja kas neilt on saabunud kodumaale teateid ning kust. Samuti selle üle, kui suur on Tartu linna ja maa inimkaotuste kogusumma.

Seniseil andmeil on Tartu maakonnast, juurde arvatud maakonna väikelinnad, küüditatud 339 inimest,

neist Elva linnast 18, Jõgeva linnast 11, Mustveest 7 ja Otepäält 1. Tartu linnast küüditati 601 isikut. Kõik need inimesed viidi ära küüditamiste kulminatsioonipäevadel, s. o. 13. ja 14. juunil. Tegelikult on aga inimkaotuste arv Tartu maakonnas veel palju suurem. 2. juulil küüditati Tartu vanglatest ja GPU majast täiendavalt Venemaale veel 447 poliitilist vangi ja 135 kriminaalsüüdlast bolshevike seaduste järgi, kelledest paljud olid aga vahistatud just poliitilistel motiividel.

Kogusummas on punase terrori ohvriks langenud seniseil andmeil Tartu linnast 2204 inimest, kelledest 465 on areteeritud, 601 küüditatud, 503 mobiliseeritud, 95 teenistuskohuste täitmisel kadunuks jäänud, 314 sõjaväelast, kes koos regulaarvägedega ära saadetud, 145 teadmata kadunud ja 81 tapetud ja seni äratuntud. Tapetute arv on veel suurem, sest siin on arvestatud need, keda ära on tuntud ja kelle laibad leitud.

***Tartu maakonnas* tõuseb inimkaotuste arv 2775-le,**

kelledest 267 on areteeritud, 339 küüditatud, 1182 mobiliseeritud, 575 sõjaväelast, 29 teenistuskohuste täitmisel kadunuks jäänud, 109 teadmata kadunud ja 184 tapetud. Seega on Tartu linnast ja maalt langenud bolshevike ohvriks kokku 4973 isikut.

Tegelikult on see arv veelgi suurem, sest siin on arvestatud ainult need, kes ZEV-i Tartu büroos on siiajäänud omaste ja teiste poolt registreeritud. On põhjust arvata, et kõik pole siiski veel registreeritud, sest näiteks alles kolmapäeval ilmus büroosse üks ema, kes soovis oma poega registreerida, seletades, et poeg olevat enamlaste poolt ära viidud.

Mida kõnelevad kontrollitud ja ametlikud andmed küüditamiste ja küüditatute edaspidise saatuse kohta?

Rong Tartu küüditatutega väljus Tartust Petseri suunas 15. juunil

kell 18.16 ja 19. juuni vahel läbistas Petseri raudteejaama 342 vagunit Eestist küüditatutega. Olenedes vaguni suurusest, oli igas vagunis 40—80 inimest. Meestega täidetud küüditamisrongid on väljunud Petserist 6 tundi hiljem naiste ja laste rongidest. Kõigi nende rongide sihtjaamade kohta olid vastavad kavad bolshevikkudel juba varem koostatud, mille järgi Eestist küüditatud saadeti *Nõukogude Liidu mitmetesse osadesse.*

Poliitiliste vangide ja teiste vahialuste äraviimise kohta Tartu vanglatest ja GPU majast on andmeid, et need viidi omnibustega ära 30. juunil ja 1. juulil, kusjuures omnibuste ärasõidu ajal

korraldati õhualarme, et vangide küüditamine jääks elanikele nägemata.

Tartu poliitiliste vangide rong, mis koosnes 18 vagunist, liideti Tallinnast saabunud vangide-rongile, ning see 38-vaguniline eshelon väljus Tartust Petseri suunas 2. juulil kell 0.40. Pihkvasse jõudis rong samal päeval kell 15.30 ja väljus sealt tunni aja pärast Kirovi suunas. Kirovisse jõudsid meie mehed 8. juulil kell 17. Kirovi raudteejaamast viidi vangid Kirovi vanglasse.

Tartus mobiliseeritud kutsealustest on teada nii palju, et nende rong väljus siit 4. juulil umbes kell 14 ja jõudis vahejuhtumisteta Eesti piiridest välja. Veriora jaamas teostus siiski pikem peatus, sest sakslaste pommirünnakute tagajärjel oli raudtee rikutud ja selle kordaseadmine nõudis aega. Et paljud kutsealused rongilt põgenesid, siis suurendati siin eshelonrongi liikumiskiirust.

Pihkvast sõitis rong edasi ja jõudis Kirovi kaudu Slobodskoi linna, mis on umbes 60 km Kirovist. Seal on antud kutsealustele esimest sõjaväelist õpetust.

Nii palju kõnelevad kontrollitud ja tõele vastavad ametlikud andmed. Hilisematel andmetel on läinud korda veel selgitada, et Tartumaalt ja linnast küüditatud naised ja lapsed on saadetud Novo-Sibirski oblastisse Kargati rajooni kolhoosi- ja sovhoositöödele, kuna kutsealused saadeti Slobodskoi linna ja mobiliseeritud Arhangelski oblastisse Kotlasesse.

Igasugused andmed puuduvad aga küüditatud meeste saatusest,

sest neilt ei ole kodumaale saabunud ühtki kirja peale paari üksiku, kes on teatanud, et nemad asuvad samas rajoonis, kus naised. Nagu naistelt saabunud kirjadest selgub, ei tea nad oma meeste saatusest midagi, sest nad on neid näinud viimati Tartu raudteejaamas. Veel on saabunud ühelt Tartus elunenud ja küüditatud venelaselt Tartu oma äiale kiri, mis kannab Semibalatinski postitemplit ja milles kaardi saatja ütleb muu seas: „Meie oleme kõik siin!" Kelle kohta see „meie" aga käib, kas tema perekonna, Tartust küüditatud venelaste või kõigi Tartu meeste kohta, ei ole selge. Bolshevike küüditamiskava järgi oli aga ette nähtud 3000 mehe saatmine Starobelski.

Seniseil andmeil ei ole ka ükski küüditatu veel kodumaale tagasi pääsenud, mis laseb oletada, et nad on väga kaugele saadetud ja neid pole asustatud neisse rajoonidesse, mis juba saksa vägede poolt on punasest terrorist vabastatud. Küüditatute saatuse kohta on vahepeal kerkinud esile rida mitmesuguseid kuulujutte ja teateid, nagu oleks mõni neist bolshevike küüsist juba pääsenud, kuid lähemal *kontrollimisel* on need kahjuks osutunud ebaõigeteks.

Küll on aga küüditatutelt ja mobiliseeritutelt ning kutsealustelt saabunud kirju siiajäänud omastele. Kõige hilisemad kirjad on veel möödunud aasta 5. augustist. Küüditatud naised on saatnud kirju ja postkaarte juuni lõpust, s. t. pärast seda, kui nad on oma sihtkohta jõudnud. Viimased kirjad Kargatist on kirjutatud juulikuus. Mõni on saatnud kuni 5 kirja, milline saadetiste arv on ka suurim ühelt isikult. Kutsealustelt on viimased kirjad augustikuust (7. august).

Kogusummas on saabunud Tartust ja Tartumaalt küüditatuilt ja mobiliseerituilt ligikaudu 1200 postisaadetist.

Saabunud kirjad on enamikus juba nende omastele kätte antud. Seni on büroost väljastamata veel umbes 250 kirja. Nende omanikud võivad kirjad kätte saada iga päev ZEV-i Tartu büroost.

Küüditatute kirjadest peegeldub vastu valu ja kannatus, niivõrd kui seda tagasihoidlike ridade vahelt saab välja lugeda. Et meie lehes oli hiljuti juba pikemalt tsiteeritud nende kirjade kurba ja vähe lohutust pakkuvat sisu, siis meie siinkohal neid enam ei puuduta.

Vaatamata kõigile rasketele viletsustele ja katsumistele, mida meie rahvuskaaslased peavad üle elama punasel kolossmaal sovhoosi ja kolhoosi orjadena ja turbarabade ning metsade sunnitöölistena, hellitame meie siiski lootusi, et kord saabub neilegi vabastamistund ja nad võivad tagasi tulla oma kodumaale pärast raskeid vintsutusi.

Üle Viljandimaa väljade

Hoogsa ülesehitustööga kaotatakse punase aja jälgi

Viljandimaal said põgenevate punaste hävitamiskirge tunda eriti raskesti just põhjapoolsed vallad—Kabala, Imavere, Pajusi, Põltsamaa j.t. Siin leidub külade viisi talusid, kus ei jäänud ühtegi hoonet terveks. Ent see ei kohutanud püüdlikke Viljandimaa põllumehi. Kohe algas hoogne ülesehitustöö ja selle tulemusena on järk-järgult kadumas punase aja jäljed. Varemeile on kerkinud juba uusi hooneid ja paljudes kohtades näeb silm praegugi, vaatamata kevadise põllutöö hooajale, ehitustöid, et rajada uut kodu. Sama näeb ka Viljandimaa teistes kohtades, nii linnades kui asulais, kuhu põgenevad punased jätsid varemeid. Maa tähtsamaid tööstuskeskusi — Võhma alevik — pidi kaotama punaste laastamistöö tulemusena peagu kõik oma tööstused, *kuid juba on siingi suudetud taas püstitada* uusi tööstushooneid. Eksporttapamaja uued tööstusruumid on juba ammu katuse all ja neis on töö osaliselt alanud.

Paralleelselt sõjajälgede kaotamisega toimub ülesehitustöö ka neil aladel, mis punaste saabudes jäid täiesti sööti. Nii on jätkunud maa elektrifitseerimine ja palju majapidamisi on saanud juurde elektervalgustuse. Vajalike elektritarvete puudus momendil on siin küll pidurdajaks, kuid olude muutudes avaramaks jätkatakse elektrivõrgu laiendamist.

Võhma ümbruses mängisid punased võimutsejad üldse „laia peremest". Eeskätt sellega, et siia hakati rajama suuremat lennubaasi, *milleks rea korralike* talude maa võeti lennuvälja alla. Ruutkilomeetrite ulatuses hakati viljakale pealispinnale vedama kruusa, tuhniti ja kaevati segamini kõik, mis ette juhtus, kuid praegu tunnistavad selle töö jälgi vaid kõrged mullavallid ja nende vahel hävitatud lennukite rusud. Põllumehed, kelle maa segi tuhniti, kiruvad tulist kurja, sest mõnel on sellises segilöödud ümbruses tõesti raske isegi oma majalapikese endisi piire kindlaks määrata. Ent juba siingi näeb värskelt rohetavaid orasevälju, sest põllumees on visa ülesehitustööga silunud ja kaotanud punaste hävitamisjäljed.

Vaatamata vähesele hobutööjõule suutis Viljandimaa kevadised künni- ja külvitööd teostada õigeaegselt. Ka seemnevilja nõudmised rahuldati täies ulatuses. Selles küsimuses näitasid Viljandimaa põllumehed üksmeelset abivalmisolekut. Nii toimus see kohe pärast sõjavankri möödumist, kui oli vaja sirutada kannatanuile esimest abistavat kätt, kuid nii toimus see ka kõigi üldrahvuslike aktsioonide puhul talvel ja kevadel. Viljandimaad on ikka peetud viljakaks pinnaks, kuid viljakuse üheks põhjuseks on see püüdmus ja hool, millega siinne põllumees suhtunud oma ülesannetesse. Ja kui praegu üle Viljandimaa väljade näeb kevadise külvi rõõmustavaid tulemusi, siis on selle peamiseks teguriks ikkagi jälle püüdlik töö.

Suri Võrumaa kuulsaim bassilaulja

6. juunil suri Varstus 78 eluaastas Ritsiku ap.- õigeusu koguduse ülempreester Paulus KOLON, kelle sügavatämbriline ja haruldaselt madal bass ei tundnud tervel Võrumaal võistlejat. Tema laul voolas nagu „tõrre põhjast". Valgehabemelisel laulumehel oli kerge asi välja võtta bassivõtme alumist sol-li, kuna enamik bassilauljaid koorides jääb „stoppama" juba re juures.

Kadunu lauljakuulsus ei piirdunud ainult Võrumaaga. Mitmel korral paluti teda Tallinnasse esinema sealsetel koori- ja kirikukontsertidel. On ju terve rida laule, mis pääsevad ainult siis mõjule, kui kooris laulab kaasa kadunud ülempreester Koloni hääleulatusega oktavist.

PROF. A. SAARESTE KEELEUURIMISREISILE

Prof. A. Saareste läheb lähemail päevil Lõuna-Eestisse keeleuurimisreisile, et koguda materjali eestimõistelise sõnastiku tarvis.

Õnnetu surma läbi lahkus minu armas poeg

Reinard Sulbi

sünd. 4. IV 1916; surn. 10. VI 1942

Matmine 14. VI 1942 kell 1 p. Võnnu kalmistule.

Leinavad

kurb ema, õed ja vennad perekondadega.

Ametikohuste täitmisel õnnetult surma saanud

konduktor

REINARD SULBI't

sünd. 4. IV 1916; surn. 10. VI 1942

mälestavad kurbuses

Tartu raudteejaama kaasteenijad

Matmine 14. VI 1942 kl. 1 Võnnu surnuaiale.

Pika raske kannatuse järel murdusid oma õitsvais eluaastais, meie armas tütar ja kallis õeke

Ilse Elviira Leheste

sünd. 14. aug. 1926; surn. 11. juun. 1942

Puusärkipanek pühapäeval, muldasängitamine 17. VI 1942 Kanepi Ala surnuaiale.

Valusas leinas

vanemad, vend, õed ja õemees

Pika raske haiguse järel uinus igavesele unele minu armas isa

August Veri

sünd. 8. VII 1886; surn. 9. VI 1942

Matmine 13. juunil 1942 kell 18 Pauluse õnnistusmajast Pauluse kalmistule.

Väikses leinas

TÜTAR ABIKAASAGA

Lühikese raske haiguse järel lahkus meie keskelt unustamatu armas mees, isa, vend, äi ja vanaisa

August Lootus

sünd. 18. IV 1872; surn. 11. juunil 1942

Muldasängitamine 16. juunil Lohusuu surnuaiale.

Leinavad

lesk, tütred, õde, väimehed ja väikene tütrepoeg

Unustamatut armast abikaasat ja ema

Emiilie-Rosaalie Pügi

sünd. 15. VIII 1885; surn. 14. VI 1941

mälestavad tema I. surma-aastapäeval

abikaasa, tütar ja kaugelviibiv poeg

Kaugelviibivat küüditatud

Enn Perandi't

ootavad ja mõtlevad temale kodust äraoleku kurval aastapäeval sügavas palves ja valusas ootuses

abikaasa, ema, õed ja Osjamets perekonnaga

Äraküüditatud armast ema ja armsaid vendi

Hans ja Endel Ravel'it

ootavad ja mõtlevad neile nende kodust äraviimise aastapäeval sügavas palves ja valusas ootuses mahajääjad

kurvad õed ja Endeli abikaasa

Kommunistide poolt Venemaale küüditatud unustamatuid kalleid

JAAK, KLARA ja AUGUST RUUS'e

mälestavad aastase teadmatuses viibimise puhul

ema ja õde abikaasaga

Kaugele Venemaale küüditatud armsaid vanemaid, lapsi ja venda

Anita ja Artur Kukemelk'i

mälestavad aastase teadmatuses viibimise puhul palves ja kojuigatsuses

kurb tütar ja poeg,
vanemad: L. ja S. Zimmermann,
M. ja J. Kukemelk ning õed perekondadega

Kurval aastapäeval mälestame armsaid omakseid

Juuli, Friedrich ja Arved Kann'i

Leida ja Johan Unt, Pärja ja Juhan Uibo

Mõtleme teile

perek. A. Grossberg
„ P. Sukk
„ V. Haagel

kurval aastapäeval, mil teid julmalt oma kodudest välja kisti ja võõrsile küüditati

Perekond Kotkas, Zirk, Teemusk, Annuk, Kriisk

Kommunistide poolt möödunud aastal 14. juunil vangistatud ja Venemaale küüditatud armast tütart ja õde

Ida Anja't

tütre- ja õelapsi

Alice Anja't
Eduard Anja't

mälestavad aastase teadmatuses viibimise puhul valusas ootuses

kurb ema, õed ja vennad perekondadega

Bolshevike poolt Venemaale küüditatud oma peremehe ja ta abikaasa

Karl ja Salme Sersant'i

kurvale saatusele tunnevad kaasa ja ootavad nende peatset taassaabumist

F-ma „Jõud ja Valguse" teenistujad

14. juunil 1942

Venemaale küüditatud armast poega ja venda

Karl Tamm'e

abikaasa

ja väikese Andresega

mälestavad kurval aastapäeval valusas ootuses

ema, õed ja vennad perekondadega

Teadmatuses viibivat armast

Leonhard Kaldmaa'd

tema küüditamise aastapäeval

MÄLESTAB HILDA

Bolshevike poolt 14. juunil 1941. a. Venemaale küüditatud

Karl Roots'i

perekonnaga mälestavad leinas ja kojuootuses kurvad

vanemad ja õed-vennad perekondadega

Kommunistide poolt mobiliseeritud ja ära viidud poega

Heino Ottenson'i

mälestavad tema sünnipäeva puhul

ema, õde, õemees lastega

OSTMISED

Talumees soovib osta

tsementi ja lupja

Teat. Võru tn. 57, kpl.

Ostetakse maale m. talv- või sügis-

MANTEL,

n. mantlikrae ja muhv (hea) ja 6—7-a. poisi riided. Teat. aadr. Vööbste pt., Mäksa v.

Taluperemees soovib osta korralikku

jalgratast

Pakk. palun saata Roiu postitalu, kirjakast 4, Kanepi.

Ostan naister.

JALGRATTA,

igas. olukorras. Teat. pühap. kl. 10—12, ärip. kl. 19—21. Raekoja tn. 102—6.

Soovin osta korras meester. või naister.

JALGRATAST.

Teatada Väike-Kaar 14-a—1.

Naine maalt soovib osta naister.

JALGRATAST.

Tasu kokkuleppel. Samas müüa ingl. vill. palituriie. Kirj. palun L. L. G. Adolfi 35—4.

Soovin osta

külmutuskappi.

Lille tn. 21—1.

Soovin osta 6—9-pang.

PADA.

Võru 134. Tel. 44-07.

Soov. korralikku aiaga

MAJA

osta. Palun teat. Tartu, Tööstuse tn. 28—2. K. Voitk'ale.

MÜÜMISED

Müüa

voodi ja öökappe

saare- ja tammepuust. Tööstuse tän. 13-a, kl. 11—3.

Müüa

TASKUKELL

„Omega" ja paar tööpoolsaapaid. Raudtee t. 3-a—1.

Müüa korralik

LAPSEVANKER.

Samas soovitakse osta meesterahva jalgratast. Puiestee tn. 104—2.

Müüa igasuguseid

post-marke

ka saksa uudisväljaandeid. Puiestee 62.

Müüa

pruugitud mööblit

söögikapp, söögilaud, toolid. Turu t. 38—1.

Müüa

kaalikataimi

Ropka aianduskr. 45.

Müüa vanem

TÖÖHOBUNE.

Teat. esmaspäeval, 15. skp. Raekoja t. 61—1.

Oma armsaid, aasta eest Venemaale küüditatud kauaaegseid häid tuttavaid perekondi Helmes:

Jaan ja Elly Vaabel'it

küüditatud koos 2 lapsega

Julius ja Anni Avaro'

(end. Berenstrauch)

küüditatud koos 3 lapsega

mälestab erilise kurbusega täna ja sügava sooviga neist kedagi kord veel näha.

V. Otsing perekonnaga Tartus

Bolshevike poolt Venemaale küüditatud

Elmar Ilus't

perekonnaga

kurval aastapäeval, 13. VI mälestavad ja mõtlevad nende peale valusas ootuses

vanemad, vend ja kaugelviibiv õde

---

14. juunil 1941 bolshevike poolt ära küüditatud ja teadmatuses viibivat kallist väimeest Kiviõli politseikomissari

AUGUST KOOK'i

tütart

VALLI KOOK'i

armast väikest

MALLEKEST ja JURIKEST

mälestavad palves ja kojuigatsuses

kurvad vanemad ja idarindel viibiv vend Uno

---

14. juunil 1941. a. Venemaale küüditatud ja teadmatuses viibivat

n.-ltn.

Evald Räst'i

tema 25 a. sünnipäeva puhul 14. VI mälestavad sügavas hardumuses

kurb ema, õed ja õemees

---

6. juulil 1941 Tallinnas mobiliseeritud

Johannes Tiirik'ut

kellest ei ole tänaseni mingeid teateid, tema 21 a. sünnipäeva puhul õnnitlevad suures mures

ema, õed, vennad ja isa maalermeister P. Tiirik, Tähtvere 2—7

Kriminaalassistent

Mart Nurk'a

tema äraküüditam. aastap. puhul 14. VI s. a. mälestab

SALME

Bolshevike poolt Tapalt küüditatud unustamatut armast ja head poega ja venda

Richard Mihkels'it

ühes abikaasa Evi ja tema emaga

mälestavad küüditamise aastapäeval, 14. juunil valusas leinas ja pisarsilmil oodates

kurb ema, õed ja vend perekondadega

Kodumaalt bolshevike poolt küüditatud

JÜRI ja LIIDIA-MARIA KITSING'ut

ning nende väikesi lapsi

ENE-LILLE ja ANU

mälestab aastase äraoleku puhul mures ja kojuootuses

PEREKOND KIHO

---

21. juunil 1941. a. Venemaale küüditatud ajateenija

ALBERT RAMMO

Mõtleme temale sügavas palves

KURB EMA JA VENNAD

Aasta eest kodutalust bolshevike poolt küüditatud armsaid vanemaid

Juuli ja Eduard-Julius Haljaste't

ja vendi

Albertit ja Osvaldi

mälestab mures ja alatises kojuootuses

TÜTAR PEREKONNAGA

Kaugelviibivat küüditatud

Arved Kann'i

ootavad ja mõtlevad temale kodust äraoleku kurval aastapäeval sügavas palves ning valusas ootuses

VÄIKE POEG JA HILDA

---

14. juunil 1941 kaugele Venemaale viidud armsaid

JOHAN, ALMA ja HELJU SEPP'a

tuletavad meelde nende küüditamise aastapäeval, 14. juunil kurbuses ja lootuses jällenägemiseni

väike poeg Henn, vanaema, „Ideaali" pere ja tuttavad

---

14. juunil 1941. a. bolshevike poolt Venemaale küüditatud armsale pojale koos perekonnaga

August Kask'ile

mõtlevad sügavas ootuses aastapäeva puhul

kurvad vanemad, vend ja õde perekondadega

Kaugelviibivat mobiliseeritud

Voldemar Huul't

õnnitlevad tema 29 a. sünnipäeval, 14. juunil kojuootusega

kurb naine ja kasutütar

Bolshevike poolt oma 15. juunil 1941. a. teadmata kuhu küüditatud tütart

Saima Männiksaar't

MÄLESTAB KURB ISA

Müüa keskm. kasv. tume

ÜLIKOND.

Soovin osta naister. või meester. jalgratast. Eha tn. 25—2.

Müüa pruugitud

LAPSEVANKER.

Võru tn. 90—11.

Korteri OTSIMISED

Saksa raudteelane soovib

mööbliga tuba

Teat. slt. „Raudteelane" all.

Saksa raudteeametnik otsib

mööbliga tuba,

kui võimalik raudteejaama lähedale. Pakk. pal. saata slt. „P. L." all.

Meesametnik soovib

mööbleer. TUBA.

Soovitav erasissekäiguga. Võib ka ainult suvekuudeks. Kirj. korteri kirjeld. ja tingimustega palun Kroonuaia 62—6 (hoovi kaudu) H. Ets.

Üksik ametiskäija poissmees soovib

mööbliga tuba

Tähe t. ümbrusse. Pakkum. saata Tähe tän. 132-a—6. O. M.

IIOIIOIIOIIOIIO

TUBA

mööbliga soovib üksik riigiteenija. Teat. Raekoja 104—2.

OIIOIIOIIOIIOI.

TÖÖ PAKKUMISED

Aiatöödele

võetakse

naisi

juurde. Üles anda Kalevi tn. 84, kl. 7 õht.

Linna lähedale tallu vajatakse

karjust ja tüdrukut

Läbi rääkima tulla Narva 88—1.

Vajatakse

rätsepatöö-oskusega

isikut maale suveks. Teat. Kärkna p.-ag. Pk. 28. T. Kaasik.

Korteri PAKKUMISED

Ametiskäija meesisik või sõjaväelane leiab ilusa

mööbliga toa.

Küsida Riia 77, kübaraärist.

Tallinnas pool korterit, 2 tuba, köök ja vann, ära anda sellele, kes võimaldab

Tartu korteri.

Teat. slt. 5629 all.

Kes soovib vahetada

KORTERIT

1 sooja toa vastu, 2 tuba või tuba köögiga. Roosi tn. 55—11.

Soovitakse vahetada korralikku

TUBA

2 toa ja köögi vastu I või II linnajaos. Teat. Herne 5—1.

KINOTEATRID

13. juunil 1942

DEUTSCHE LICHTSPIELE

Sõjakäik Idas

ATEEN

Naljavennad

FITA BENKHOFF
DINAH GRACE
FRITZ KAMPERS

APOLLO

PANDUUR TRENCK

Hans ALBERS
Käthe DORSCH
Sibylle SCHMITZ

Noorsoole lubatud.

Seansside algused äripäevil kl. 5, 7, 9; pühap. kl. 3, 5, 7, 9.

Ilus, soe, päikesepaisteline

KORTER,

3 tuba, köök, esik, vahetada 2 toa või 1 toa, köögi vastu. Teat. saab Uueturu 1, juuksetööst.

TÖÖ OTSIMISED

28-a. prakt., kolme kohal. keelt valdaja

sv. vet. velsker

otsib kohta. Järele pärida Tööametist, Tähe t. nr. 29.

Mitmesugused

Viljandimaal suurem talu vajab

KASUPOEGA,

keda talumajapidamine huvitab ja kellel on võimalus tuleval aastal talu majandama hakata. Kirj. Viljandi, „Sakala" talitus, märgusõna all „Täisealine kasupoeg".

Väike elumaja,

eesruum, köök, tuba üürile anda Kaagveres. Soovitav perekonnale, kes aitab talutöödel kaasa. Aiamaa ja loomapidamine võimaldatud. Teat. „Postimehe" ekspedits. „Omaette korter".

Vahetada vähekant. poolkõrge kannaga

tänavkingad

nr. 35, nr. 36 ja nr. 37, nr. 38 või 39 vastu. Samas soov. osta: treening -ülikonda või pükse, puudritoosi, naister. sokke ja siidsukki. Tulla Tähe tn. 113—4, kl. 9—11.

Vahetan korraliku end. üleajateenija

vormiülikonna

pikad püksid, samasuguse suviülikonna vastu. Teat. Liiva 1—6.

Soovitakse üürida kiiresti

lapsevankrit

3 kuuks soodsail tingimusil. Teat. P. Põllu t. 8—1.

Kes vahetaks maavillase püksiriide vastu heledad

SUVIPÜKSID

või püksiriide. Pal. teatada pühap. kl. 10—12 Sõbra tn. 29—8.

Seda isikut, kes 11. skp. kell 10.30 õhtul viis meester. pruugit.

KINGAD

Vabriku tn. 4, lahtisest esikust, need tagasi tuua samasse. Viija on tuntud.

Kadunud

11. V. 1942 kadunud

jalgratta sõidunumber

993 — Tartu 1942. Ausal leidjal palun vaevatasu eest ära tuua Tähtvere tn. 10—1 või Leiubüroosse.

MAJARAAMAT

kaduma läinud. Leidja palun vaevatasu eest ära tuua Piiri 18—3.

A. SIVADI — Narva vanad kindlused

Munamäe lahingu mälestussamba taasavamine

Avamine toimub 14. juunil suure pidulikkusega

Kui käesolevas sõjas kommunistide vastu oli Lõuna-Võrumaal lahinguid vähe, sõda möödus vaid kommunistide paanilise põgenemisega ja võidukate Suur-Saksa vägede kiire edasitungiga, — siis seevastu eelmises sõjas, enam kui paarkümmend aastat tagasi, olid selles kodumaa osas lahingud seda kestvamad ja verisemad.

Lõuna-Võrumaal, eriti mägestiku rajoonis (Haanja, Kasaritsa, Ruusmäe, Misso ja Vastseliina valdades) oli kohti, mis kümme ja rohkem korda vahetus käest kätte, kord punased peremeest mängides, siis jälle omad väed neid välja kihutades.

Otsustavamaid ja kriitilisemaid lahinguid, millest olenes tol korral Võru linna saatus ja Petseri pool asuvate soomusrongide sissepiiramise hädaoht Piusa jõe silla võimaliku purustamisega, oli tolleaegse sõjavägede ülemjuhataja hinnangu järgi Haanja kõrgustikus *Suur-Munamäe juures 20. märtsil 1919. a.* peetud lahing.

Selle raske lahingu ja teenitud võidu mälestuseks püstitati ratsarügemendi algatusel tolleaegsete seltskondlikkude organisatsioonide üksmeelsel toetusel ja mitme tuhande ümbruskonna elaniku osavõtul Munamäe jalale mälestusmärk, *mis avati 7. aug. 1932.* Sellest ajast nagu kasvas Munamäe tähtsus mitmevõrra, ning igal aastal käis mitu tuhat turisti ja matkajat, noort ja vana Munamäe mälestusmärgi juures, et siin mõtelda tänumõtteid nendele, kes langesid vaenlaste vastu võideldes.

Eriti südantliigutavaks kujunes meie õppiva noorsoo tänulikkus aastail 1940—1941. Sel ajal ei olnud tõesti suvepäeva, mil ikka ja jälle polnud monument kaunistatud värskete lilledega. Raevutsejad punased võimumehed ei jõudnud teha nii palju korraldusi ja jagada käske nende kõrvaldamiseks — kuid ikka olid järgmiseks hommikuks uued lilled. Mitmel korral oli monument dekoreeritud isegi rahvuslippudega.

Kuid siis saabus öö vastu 14. juunit 1941, millal hakati massiliselt küüditama meie rahva paremikku. Selsamal ööl suviöö hämaruse katte all lõhuti ka Munamäe mälestusmärk.

Kohaliku rahva meelepaha oli üldine ning töötati sõprade ringis omavahel esimesel võimalusel see häbitegu lunastada ning asuti kohe päästma sambaosasid. Kohalik parteiorganisaator E. Parikas, *kes oli ka öine lõhkuja,* tegi valla täitevkomiteele korralduse samba kivist obeliskide lõhkumiseks ja sealt kõrvaldamiseks. Viimane aga oli üks neid väheseid valla täitevkomiteesid, kes ei olnud solidaarne isamaa reetmises ja rahvuse salgamises, kelle teeneks tuleb ka lugeda seda, et *kommunistide ajal ei olnud Haanjas* ühtki inimkaotust küüditamise, mõrvamise ega arreteerimise näol. Ning sama asutus koos ametnikkudega kõrvaldaski kallimad monumendi osad, kuid neid mitte puruks pekstes, vaid eemale vedades ja ettevaatlikult kuiva liiva sisse mattes selle lootusega, *et nad pea sealt taas päevavalgele tuuakse.*

Ja toodigi. Möödus vaevalt neli nädalat, 8. juulil, mil Suur-Saksa võidukad väed vabastasid Haanja mägismaa kommunistide ikkest, samal päeval võeti ärksamate haanjalaste poolt Omakaitse ridades vastu otsus hakata kohe eeltöid tegema samba taasrajamiseks. Veel samal päeval püstitati lõhutud mälestusmärgi asemele kõrge lipumast, kuhu igal *hommikul heisati ja õhtul langetati meie* armastatud sini-must-valge lipp.

Peatselt moodustati monumendi taaspüstitamise komitee, kes hakkas energiliselt eeltöid tegema: lubasid hankima, materjali muretsema jne. Ei jõua siinkohal küllalt kiita haanjalaste vastutulekut; kuna pragusel ajal on raske tsemendi saamine, toodi ometi rohkesti kokku seda uue monumendi ehitamiseks, samuti toodi kokku palju vabatahtlikke annetusi rahas. Haanja rahvas on lunastanud selle häbiteo, mille lavastasid kommunistide käsilased: Suur-Munamäe jalal on taas samasugune mälestusmärk, nagu oli see varemgi. Ainult ülemisel obeliskil on ühelt servalt tükk ära löödud.

Eeloleval pühapäeval, 14. juunil s. a., algusega *kell 10 hommikul, avatakse suure pidulikkusega* Eesti Omavalitsuse juhi esindaja hr. sisedirektor O. Angeluse poolt monument uuesti, kes esineb sel korral ka pikema päevakohase kõnega. On palutud sõnavõtuga esinema Munamäe lahingust tegelikku osavõtjat, praegust Eesti Julgestuse Põhiüksuse ülemat hr. major *Fr. Kurg'e Tartust,* Tartu Ülikooli õppejõudu prof. Jüri Uluotsa. On loota veel paljusid ametlikke esindajaid ja külalisi.

ENNO P.

Endise Venemaa põllud ja heinamaad

Hiljuti ilmus meie lehe joone all ülevaade kolhooside ja sovhooside matusest, s. t. ülevaade Nõuk. Liidu riigistatud põllumajanduse lõpust. Allpool on meil võimalus kirjeldada end. Venemaa põldusid ja heinamaid äsja „suurelt kodumaalt" saabunud eestlase jutustuse järgi.

Toimetus.

Tüki aja eest talvise lumivaiba alt vabanenud põllud ja niidud lubavad nüüd tutvuda tõelise põllumajandusliku „kultuuriga" end. Venemaal. Olles harjunud nägema hoole ja armastusega haritud põlde ja korraldatud heinamaid kodumaal, otsib silm siingi midagi taolist, kuid asjata. Laialdased kolhooside ja sovhooside põllud jätavad küll kaugemalt vaadates korraliku põllu mulje, kuid lähemal vaatlusel torkab silma lohakus, hoolimatus ja võib-olla koguni oskamatus. Harva näeb siin madalamates ja niisketes kohtades põldude vahel kraave liigvee ärajuhtimiseks. Ja kui leidubki — puudub neil enamasti vee ärajooksu võimalus. Maa on küntud lohakalt, kuigi traktoradraga.

Leidub põllul kohti, kus adratera pole üldse maakamarat purustanud.

See-eest on põlluotsad, kus toimub traktori pööramine, õige põhjalikult üles songitud, kuigi sinna vilja ei külvata. Paljudes kohtades on maa jäetud väetamata — suured sõnnikulademed seisavad põldude ääres, päikese ja tuulte kuivatada. Kellelgi ei olnud ettevõtlikkust põllule nii vajaliku väetusaine laialivedamiseks ja laotamiseks enne kündi — polnud just eeskirja, mis nõuaks selle töö sooritamist. Künd, — eriti hobustega — toimub õige pealiskaudselt 2—3 tolli sügavuses. Praegugi võib näha — eriti eramajapidamistes — sellist „künnikultuuri". Nähes sellist kündmist, katsusime venelastele näidata, kuidas küntakse mujal maailmas, kuid kõik need katsed on lõppenud fiaskoga — adra sügavamale maasse lastes ütleb hobuse veojõud üles, jääb seisma. Pole siis ime, et

mõne vakamaa kündmiseks tarvitatakse paar hobust ja see toiming vältab päev aega.

Sellist hoolikat maa ettevalmistamist külviks, nagu seda teeb eesti põllumees, ei ole ma kusagil märganud. Juhtusin olema kord pealtnägijaks, kuidas toimus kevadine külv ühes eramajapidamises. Varakevadel või koguni sügisel küntud põllule visati seemneterad maha ja millegi karuäkke-taolise riistapuuga äestati neid maasse ja põld oligi tehtud. Ei sügavat kündmist, väetamist, äestamist! Nii võis see toimuda eramajapidamises. Saksa Wi-Ko järelevalve all olevail sovhooside põldudel tehakse põhjalikumat tööd ja seal õpetatakse ka pärismaalastele õiget põlluharimist ja hoolt oma töö vastu. Ja seda on hädasti vaja. On põlde täis inimpea-suuruseid kive, kuid aastate jooksul pole keegi neid koristanud, kuigi vähemalt kaks korda aastas on nad tüliks — kevadel põllutegemisel ja sügisel viljakoristamisel.

Sovhoosi põllul maantee ligidal kasvab pajupõõsas; kolm neli pajuvitsakest, kuid pole jõudu, kes selle sealt välja juuriks. Künnivaod näitavad koguni, et on hoolega hoitud neid üles kündmast — ader on aupaklikus kaares neist möödunud. Ja künnivaod on ise sellised, nagu oleks külmavärin hobuseid ja kündjat ühes adraga kogu kündmise ajal raputanud. Imelik on ka venelase põllu asend. Ikka asub ta seal, kus ta meie mõiste järgi ei peaks asuma. Näiteks, on küntud üles jõeäärne heinamaa, kus tärkavat viljaorast kuivatab liivane maa ja päike. Samas aga seisab puutumata parajat niiskust tagav mullamaa, põõsastesse kasvanud ja pisut kraavitamist nõudev. • Pole sugugi haruldus leida kesk vesist heinamaad pisut kõrgemal kohal siin ja seal lapikest põldu. Ja jälle — mitte kaugel soodsas asukohas hea põllumaa, küll kunagi haritud, siis aga jäetud unustusse. Põõsaste ja väärtuseta heina all on märgata veel kunagisi maaharimise jälgi — künnivagusid. Näib, et Nõukogude võim on hoolitsenud selle eest, et

inimene ei saaks suuremat saaki, kui see on hädavajalik normide täiteks,

küsimata, kas harijale endale ka midagi jääb. Võib-olla vastas see vene rahva hingelaadile — võimalikult vähe vaeva näha, et rahuldada oma algelisi elu alalhoiu vajadusi. Kahju on vaadata, kui palju maad seisab kasustamata, maad, mida üsna väikese vaevaga saaks muuta viljakandvaks. Pealegi see maa paljudes kohtades on olnud kord viljakandja.

Sugugi parem lugu pole heinamaadega. Kus ta pole oma loodusliku asendi poolest kuiv ja tasane, seal tuletab ta rohkem meelde vesist võsa kui heinamaad. Ka siin lokkab venelasele omane laiskus. Asuvad ju heinamaad peaasjalikult jõgede ja ojade ligidal, kogunisti nende kallastel, olles enamasti vesised. Mis oleks lihtsam kui soodsa pinnase ja loomuliku kallaku olles kaevata kraave liigvee ärajuhtimiseks veekogudesse, kust on vee äravool! Kui vähe vaeva nõuaks hävitada põõsaid heinamaalt juba nende varajasemas kasvueas!

Kas on siin süüdi Nõukogude võim või venelase rahvuslik omapära, et seda kõike on nii vähe tehtud ja sedagi nii kuidagi moodi. Ei tee siin kellelegi vaeva tammuda iga aasta vesisel heinamaal ringi ja otsida põõsaste vahelt vikatile parajat suutäit. Ei võeta vaevaks heinakaarel ettejuhtuvat põõsast, koosnegu ta kas või ainult paarist-kolmest pajuvõsast, hävitada, vaid rohi niidetakse ümber põõsakese hoolega ära ja siis minnakse heinakaarega edasi. Pole siis ime, kui heinamaa muutub vesiseks padrikuks, kus pesitseb vaid tohutul hulgal *verejanulisi sääski,* kes teevad elamise päris põrguks päeval, öösel, hommikul, õhtul. Selline on siis maa, kus põllukultuur pidi olema nii kõrge!

Praegune põldude seisukord on rahuldav. Külv toimus juba uues õhkkonnas.

Eramajapidamistes, kus väikesi põllulapikesi on haritud suurema hoolega, võib selle töö tagajärgi päris rõõmuga silmitseda. Soodsa ilmastiku puhul annavad nad sügisel head saaki — esimest, mida võidakse koguda endale, kasustada enda jaoks. Rõõm selleks on kogu ulatuses veel tajumata, kuigi nüüd juba tuntakse osa sellest ja ollakse tänulikud vabastajaile kommunismi küüsist.

Enamlaste veretööd Viljandis

Mahalaskmiselt haavatuna pääsenu jutustab

J. Soosaar

Olin bolshevike ajastul ametis Viljandi Segakaubastu kontoris. Kui algas eesti rahva üldine küüditamine Venemaa lõpmatutele lagendikkudele, siis põgenesid viljandlased, kes olid küüditamisohus, Suure-Jaani ümbruskonna metsadesse ja soodesse.

Põgenejatele hakkas tasapisi meie Segakaubastu autojuht Siimo relvi muretsema. Relvi transportis Siimo metsavendadele kohale Segakaubastu autos.

Juuli algpäevil komandeeriti Viljandi kommunistlikust parteist Segakaubastusse juut Matskin ja naistshekist Marie Limberg, kellede ülesanneteks oli Segakaubastule kuuluvate kaupade hävitamine.

Juut Matzkin sai kuidagi teada, et autojuht Siimo veab Segakaubastu autos Suure-Jaani ümbruskonda metsavendadele relvi. Ta teatas sellest Viljandi NKVD-le, kelle ülemateks olid venelane Gornjuhhin ja eestlane Mägi.

Ööl vastu 3. juulit olin Segakaubastu kontoris tulevalvel ühes käitise abidirektori Sumeraga. Jutlesime omavahel ja pidasime aru, et kuidas oleks kõige parem metsa põgeneda, kui äkitselt tänavalt meie akende kohal kostis neli kuni viis brauningupauku, millele ivakese aja pärast kostis äge vintpüssipaukude ragin ja jooksusammude müdin. Püssipauke kuuldes kohkusime mõlemad.

Veel ei saanud meie oma hämmastusest toibuda, kui korraga kuuleme välisuksele valju koputamist. Ruttasin ust avama. Vaevalt olin saanud välisukse lukust lahti keerata, kui uks otse rebiti mu käest. Künnisele ilmusid hambuni relvastatud NKVD venelasest üldjuht Gornjuhhin, tema abi eestlane Mägi, miilitsaülem Karu, vanglaülem Maripuu ja miilitsad.

Kui olime valvetuppa jõudnud, siis käratas meile Mägi, et kas teate, kus praegu autojuht Siimo on? Veel ei saanud meie Sumeraga vastatagi, kui Mägi nagaani meie ninade all viibutades karjudes uuesti küsis:

> **„Vastake mulle kohe, te kuradi kontrrevolutsionäärid, kus käis autojuht Siimo möödunud öödel?! Kas te teate, et ta praegu haavata sai?!"**

Vastasime sellele, et ei tea.

„Ah niisugused teie siis olete, et soodustate kontrrevolutsioonilist liikumist ja abistate bandiite! Aga meie teile, kuradi bandiitide sabarakkudele, näitame! Meie anname teid sõjatribunali alla ja laseme *maha!"* karjusid meile Gornjuhhin, Mägi ja Karu.

Vahepeal, kui tshekistid meid Sumeraga karjudes üle kuulasid, oli vanglaülem Maripuu ühes kahe-kolme miilitsaga ruumist lahkunud. Kui nad tagasi tulid, siis tõid nad miilitsate vahel vangistatult kaasa Segakaubastu teise autojuhi Kivikink'u ja kaks autotöölist.

Segakaubastu ruumides otsiti meid põhjalikult läbi, kusjuures meie taskud käristati metsikute tõmmetega lõhki. Rahataskud ja muud dokumendid loobiti põrandale. Kui meilt midagi kahtlustäratavat ei leitud, siis kästi meil rahataskud ja dokumendid põrandalt üles korjata ning anti luba taskusse pista.

Vaevalt olime oma rahataskud ja laialipillutud dokumendid põrandalt saanud koristada, kui Mägi käratas: „Teie kõik tulete meiega miilitsasse kaasa!"

Miilitsas istusime teise päeva õhtuni. Vahepeal pidi kokku kutsutama sõjatribunal, mis aga millegipärast ei teostunud.

Öösel hakati meid üksikult üle kuulama. Ülekuulamist toimetasid miilitsaülem Karu ja venelasest naisprokurör Kapõlova.

Ülekuulamisel esitati meile peaaegu eranditult ühed ja samad *küsimused,* et kes veel teie Segakaubastu inmestest kuuluvad bandiitide hulka. Venelasest naisprokurör Kapõlova küsis minult: „Kas teie lasksite 3. juuli õhtul tänaval *miilitsaid?"* Kui *olin* Kapõlovale vastanud, et mina ei lasknud, siis küsis ta minult: „Teie aga ikkagi teate, kes teie *inimestest seda tegi?!"* „Ei tea!" vastasin ma talle järsult ja vihaselt.

Kui meid kõiki oli üle kuulatud, siis paigutati meid

arestimaja maa-alustesse kongidesse.

Maa-alustesse kongidesse oli enne meid tshekistide poolt paigutatud kolm areteeritut: kaks viljandlast — Kõrb ja Linde — ning Tallinnast päritolev Talvik. Talviku olid tshekistid vangistanud Suure-Jaani lähedal *Kibaru rabas.*

Järgnevatel öödel toimetasid tshekistid jälle ülekuulamisi. Seejuures löödi meid püssipäradega, peksti jalgadega ning ähvardati samas maha lasta.

5. juuli ööl vastu 6. juulit viidi meie maa-alusest kongist enne meid kinnipeetavad Kõrb, Linde ja Talvik ära. Kuhu nad viidi, seda meie teada ei saanud.

Samal hommikupoolsel ööl toodi meie kongi üks *noor poiss, kes oli üleni märg* ja verine. Kui meie poisilt küsisime, et mispärast on teda vangistatud, siis viimane jutustas meile oma vangistamisest järgmist:

„*Mind areteeriti Kaarli-Rimmul* selle eest, et metsamehed vallutasid vallamaja ning heiskasid vallamaja lipuvardasse Eesti lipu. Metsamehed tahtsid vangistada ka kogu valla täitevkomiteed, kuid oma väheste jõududega ei läinud see neil korda. Kohalik miilits sai vahepeal telefoonida Viljandisse, kust siis hävituspataljonlased kolmel autol kohale sõitsid. Kaarli-Rimmul ja ümbruskonnas lasksid hävituspataljonlased palju inimesi maha. Mind vangistasid nad. Tagasisõidul tshekistid vangistasid veel seitse inimest, kelledest nad neli maanteekraavi maha lasksid!"

Vaevalt oli poiss saanud oma jutustuse lõpetada, kui ta meie kongist minema viidi.

Ööl vastu 8. juulit ärkasin unest tumedate paukude peale. Algul arvasin, et kommunistid hävitavad käitisi, kuid nagu ma hiljem teada sain, *olid need kahuripaugud lähenevatelt sakslastelt.*

8. juuli hommikul kella kuue ajal käsutati kõikidest maa-alustest kongidest vahialused välja arestimaja hoovile. Õuel seisis avatud uksega omnibus, kuhu meid üksikult sisse käsutati.

Et meie põgenema ei pääseks, selleks olid tshekistid arestimaja õuele paigutanud eraiides venelastest ja miilitsatest kuni autobuseni relvastatud spaleeri.

Kui astusin autobusse, siis viiksatas mul mõte, et nüüd viiakse metsa mahalaskmisele. Autobusse toodi üldse kokku 12 areteeritut. Meie saatmiseks paigutasid tshekistid autobusse üle kümne miilitsa. Kui autobus liikuma hakkas, siis silmasin bussi taga veoautot teiste tshekistidega, mis liikus meie taga.

Meid sõidutati Tallinna tänavale, kus jäädi peatuma vangla ees.

Vangivalvurid avasid ragisedes väravad ja moodustasid endist spaleeri. Tshekistid ja miilitsad lasksid ümberpiiratud autobusest meid kuuekaupa välja.

Et juhtusin olema esimese kuue väljalastu hulgas kuues, siis jälgisin silmadega vangla õue. Ma tahtsin selgusele jõuda, et kas ei ole vanglaõuele värskelt kaevatud auku, mis laseks oletada mahalaskmist vangla õuel. Mingisugust auku ma ei näinud.

Meid paigutati kõik — 12 areteeritut — vanglakongi ühiselt. Iga minut piilusid meid vangivalvurid ukseluugist. Kongis oli külm ja niiske. Et ühel areteeritul — Kiisvekil — oli arestimajja oma mantel maha jäänud, siis ta koputas kongiuksele ja palus kongiukse valvurilt oma mantlit, millele vangivalvur vastas irooniliselt: „Küll te saate oma sooja mantli varsti!"

Sellest valvuri ütlusest jõudsime kõik kongisolejad veendumusele, et meid mõrvatakse. Seda laskis oletada ka see, et kui meid vanglasse toodi, siis ei võetud meilt ühtegi asja ära. Vaatasin kella. Osutid näitasid seitsmendat hommikutundi.

Järsku avati meie kongi uks. Sisse astus väikest kasvu venelane, kes oli NKVD vormis, ja kolm valvurit. Venelasest tshekist haaras ukselähedal seisva Tallinnast päritoleva noormehe õlast kinni ja ütles: „Itii skarei!" Sealjuures lõi ta veel põlvega äraviidule. Kongiukse *lahtioleku ajal oli selgesti* kuulda tugev lahingumüra.

Kongiuks suleti. Ukse sulgeja valvur vaatas korraks kongi, kus ta meile ironiseerivalt naeratas. Mõni minut peale Raitna viimist kostis kongi kaks lasku. Nüüd meil teistel kongisolejatel oli täielikult selge, et meid mõrvatakse üksikult.

Peale kuuldud laskude avati meie kongi uks uuesti. Uksekünnisele ilmusid samad tshekistid, kes Raitnagi olid viinud. Et mina juhtusin olema ukse lähedal, siis viidi mind tshekistide poolt vangla välisukseni, mis viib vangla õuele. Vangla õuel võttis mind vastu NKVD vormi rõivastatud Viljandi endine A.-s. Tekla äriteenija Enger, kes haaras minu käe alt kinni ja ütles mulle: „Ma saadan teid veoautole!" Vastasin vihaselt, et ärge valetage!

Vanglaõuel silmasin suurt, umbes kahemeetrilist värskelt kaevatud auku.

Tshekist Enger viis mind augu ääreni, kus ma silmasin augu läheduses Viljandi kohapealset kommunisti Tomuskit ja üht NKVD vormis venelast.

Vangla õuele olid tshekistid paigutanud auguni kulgeva teeraja ühele küljele tugevasti relvastatud umbes 20-mehelise valve.

Kui olin jõudnud kahe sammu kaugusele august, siis vabastas Enger oma parema käe ja haaras mind vasakuga. Samal momendil tulistas ta mulle selga. Valu tõttu pöörasin mõrvari poole oma näo, kuid siis tabas mind teine lask pähe. Kui Enger oli sooritanud lasud, siis lükkas ta mind jalaga auku, kuhu jäin küljeli lamama. Augus olles püüdsin olla vagusi.

Järgmisena mõrvatud Kiisvek ütles augus olles, et küll on kuradi timukad — piinavad ja ei tapa korraga ära, millele vastas esimesena lastud Tallinnast päritolev noormees Raitna järsult: „Ole vait!"

Kui neljas mahalastu oli auku visatud, siis ütles Kiisvek tshekistidele august: „Palun laske *mind* veel pähe!" Tshekistid tulistasidki auku neli-viis lasku, millele järgnes surija korin.

Et mina lamasin augu ääres, kuhu hiljem teised mahalastud mulle peale kukkusid, siis pidin kogu tahtejõu kokku võtma, et end mitte mõrvaritele reeta.

Kui auku oli visatud seitse või kaheksa mõrvatut, tekkis mõrvamisel väikene vahe. Arvatavasti hakkasid kongisviibijad mõrvaritele vastu, mis hiljem ka selgus mõrvatute arstlikul ülevaatusel, kus leiti kumminuia vorpe mõrvatute kehal.

Kaheteistkümne inimese mõrvamine võis kesta umbes pool tundi. Tshekistide viimaste laskude järel kostis tänavalt vangla ees peatuva auto signaale. Kogu aeg kartsin, et kui tshekistid on sooritanud oma tapatalgud, et nad siis hakkavad auku mullaga täitma. Kui nad oleksid seda teinud, siis oleksin ma häält teinud, sest mõte end elusalt matta lasta oli kohutav.

Autosignaalile järgnes vanglaõuelt sammude müdin. Kui kümme minutit oli möödunud ning vanglaõuel ei kostnud ühtki häält,

hakkasin august välja ronima.

See õnnestus mul kahetunnilise pingutuse järel. Kui *olin augu ääreni jõudnud, siis pidin* enne veidi puhkama, sest jõud oli täiesti otsas. Vanglaõuest väljudes varjasin ennast mööduvate punaväelaste autode ja tankide eest vangla aia taga.

Esimest abi andis minule härra Nõmm, kes oli jälginud sündmusi Uku tänavalt, mis asub vanglast umbes saja meetri kaugusel. Kui härra Nõmm mind nägi vangla väravast väljumas, kutsus ta minu enda juurde. Ta toimetas minu veel samal päeval haiglasse, kus ma viibisin kaks nädalat.

Oma elupäästmisel olen eeskätt tänulik Suur-Saksamaa kangelaslikele sõdureile, kes veel samal päeval, mil mind mõrvati, vallutasid Viljandi. Samuti olen tänulik härra Nõmmele ja haigla personaalile.

Viljandi vanglaõuel jäid 12 mõrvatuist kaks isikut selgitamata. Tshekistide poolt mõrvatud olid järgmised: Sumera, Kivikink, Ojasoo, Kiisvek, Kasak, Vain, Silm, Juttus, Raitna ja kaks tundmatut.

Mälestusi Munamäe lahingust

Eelseisval pühapäeval, 14. skp. avatakse Võrumaal, Haanja Munamäel uuesti see mälestussammas Ratsarügemendi langenutele, kes langesid 1919. a. Munamäe lahingus. Nüüd, mil Haanja teistkordselt tasub oma tänuvõla vabadusttoojaile, on meil põhjusi meelde tuletada Munamäe lahingut, mis oli *meie* Vabadussõjas üks *määravama* tähtsusega lahinguid. Võitlus Munamäe ees oli üheks kriitilisemaks momendiks kogu Vabadussõja kestel.

1919. a. märtsi algul alustasid punaväelased suuremat pealetungi Võru suunas. Nad liikusid suurte jõududega Riia-Pihkva kiviteed mööda põhja poole ülesandega kümne päeva jooksul vallutada Võru linn. Vaenlase suure ülekaalu tõttu olid meie väed, kangelaslikult vastu pannes, märtsi keskel taandunud Vana-Kasaritsani. Oli oodata punaväe kavakindlat edasitungi, kardeti Võru langemist. Viimane pidi aga igal juhul ära hoitama, seda nõudsid strateegiliselt kaaluvad põhjused, samuti ka moraalsed põhjused. Sellepärast otsustas Sõjavägede Ülemjuhataja oma reservist põhjarindelt I. Ratsapolgu Võru alla saata, et vastase edasitungi *seisma panna.* Võru all *pidi* meie Vabadussõja edaspidise käigu kohta kindlam ja otsustavam sõna öeldama.

17. märtsil laaditi polk Auvere ja Vaivara jaamas rongidele. 18. märtsil saabus ta Võrru. Asuti korteritesse Vana-Kasaritsa rajoonis.

19. märtsil olid polgu ülemal mitmed läbirääkimised ja nõupidamised Võrus asuva rindejuhatusega. Puudulikud andmed teadsid kõnelda mitmest uuest vaenlase polgust, tema tugevatest ratsaväeosadest ja hästi relvastatud õppeasutiste kursantidest. Võis eeldada ägedate võitluse algust. Ja need ei lasknudki end oodata, nad algasid... Algasid 20. märtsi varahommikul, tuisu ja tormiga. Talud ja külad haigutasid sündmuste ootel ja Munamäe majesteetlik kogu seisis hallis videvikus nagu *nõiutud siluett. Näis nagu hoia*taks looduski ettevaatusele, aimates ette päeva kurbi sündmusi.

Sel 20. märtsi hommikul pidas polk oma verisema lahingu. Pärast ägedat võitlust vallutati Haanja mõis ja Munamägi. Kuid see võitlus nõudis kallist eluhinda. Kolm paremat ohvitseri — leitnant Märk, kornet Hüene ja lipnik Orav, vahtmeister Zettermann ning hulk sõdureid pidid jätma oma elu.

Siin lõi ratsapolk ka lahingusidemed Sakala partisanide pataljoniga, kes võitles samas rajoonis.

Punaste ülejõu survel oli polk aga peagi sunnitud Munamäelt ja Haanja mõisast taanduma. 27. märtsil algas polk pealetungi Plaani mõisale. See algas öösel ning järgmise päeva õhtuks jõuti välja Plaani mõisa alla, olles kümned *kilomeetrid vaenlase selja* taga.

Järgmisel päeval vallutati Rogosi mõisa ja paar päeva hiljem lõigati Riia-Pihkva kivitee läbi. Nüüd jätkus meie vägede edasitung — võru alt Jakobstadti.

Sõjakirjasaatja Wetterau (Wb)

Jalavägi enne Kertši kindluse ründamist kaitstud positsioonil esimeste traattõkete ees